

FANAKALO

deur medium Afrikaans

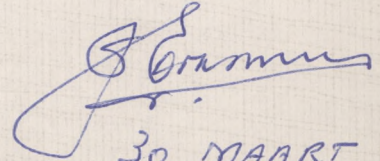
J. S. Erasmus

'N TAALLABORATORIUMKURSUS

AAN: MEV. M. WHYTE.

MET BESTE WENSE

VAN.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'J. Gramus'. The signature is written in a cursive style with a large initial 'J' and a horizontal line underlining the name.

30 MAART 1967.

VOORWOORD

Die gebruik van 'Fanakalo' in nywerheids woordeboeke was verskillende taalgroepe saamgetrek is, het 'n noodsaaklikheids behoefte laat ontstaan om dit so goue en so doeltreffend moontlik aan te leer. Dit geld in die besonder vir die mynbedryf, en hierdie handboek is in die eerste plek bedoel om in daardie behoefte te voorsien. Terselftyd mag dit ook dien as nuttige hulpmiddel vir dogters wat begerig is om sille kennis op te trap.

Die doel is om die leerling 'n basiese kennis te gee van die woordeboek wat hy benodig. Met die oog op doeltreffendheid word elke nuwe begrip afsonderlik agter die toepassing daarvan geïllustreer deur een of meer voorbeelde en 'n definisie gegewe om daardie besonder begrip in te skerp.

Daar is probeer om so eenvoudig moontlik te strywe om die 'n begrip nie met 'n grammatikale uitleg te bemoeilik nie. 'n Groot aantal oefenings bied die geleesde aan die leerling om 'Fanakalo' met gemak te praat en vaardigheid in die gebruik daarvan te bekost. Groter verstaanwoordelikeheid word ook op die leerling geplaas, omdat by geleentheid gebruik word om op natuurlike wyse te praat en hom te laat besef dat by geleend moet oefen om in 'n taal te woordeboek te gebruik deur middel van 'Fanakalo' te kommunikeer.

Aangesien hierdie boek moontlik die eerste van sy soort is, maak ek gewis aanspraak op volledigheid nie. Intendeel, dit is 'n eerste poging om 'n woordeboek te maak. Ophouende kritiek word verwelkom en ek is bereid om te verander en te verbeter tot hoër doeltreffendheid.

My dank aan vriende, kollegas en lede van my personeel wat my dikwels met raad boden het. Ek wil ook my dank uitdruk aan myn vriende W. D. Lytche, H. P. P. van die Departement Opleiding te Kaapstad, en J. S. Erasmus, hoof van die Departement Opleiding te Johannesburg. My besonderse dank verskuldig aan mevrou J. S. Erasmus, senior navorsingsbeampte van die Departement Wetenskapelike Laboratorium, Transvaal en George Vrystaten Kamer van Nywerheid, vir sy kritiese aandag van die leerstof en sy waardevolle wenke. Eers danksie aan J. S. Erasmus, hoof van die Departement Opleiding, wat die proef van die Engelse versie van 'Fanakalo' laat druk het. Ek wil ook 'n woord van dank rig aan mevrou H. Mouton van my personeel, wat my op 'n baie aangename manier met die verskeie werke bygestaan het.

Ek wens my erkentlikheid te betuig aan mevrou E. Raymond Silberbauer, vertaalster, en aan die redakteur van hierdie woordeboek wat goedgevoeligi myn vinding uitdruk het om sille woordeboek van 'n basiese en doeltreffende handboek te reprodukeer.

Ten slotte wil ek graag my opregte dank betuig aan mevrou W. D. Lytche, hoof van die Departement Opleiding, vir sy goewerdende hulp.

J. S. Erasmus

Hoof Raad Opleidingsraad

Anglo American Corporation of South Africa, Limited

Spring, September 1966

(Kopiereg Voorbehou)

Opgestel en gepubliseer deur
ANGLO AMERICAN CORPORATION
OF
SOUTH AFRICA LIMITED

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

1914
J. S. Evans

FANAKALO

deur medium Afrikaans

J. S. Evans

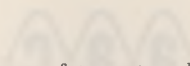
(Kopieë van die)

Original in English and

AND AMERICAN CORPORATION

OF

SOUTH AFRICA LIMITED

Litografeer en fotogeset per Lumitype
deur Hortors Drukkers, Johannesburg

VOORWOORD

Die gebruik van ‚Fanakalo’ in nywerhede waar verskillende taalgroepe saamgetrek is, het ’n steeds sterkerwordende behoefte laat ontstaan om dit so gou en so doeltreffend moontlik aan te leer. Dit geld in die besonder vir die mynbedryf, en hierdie handboek is in die eerste plek bedoel om in daardie behoefte te voorsien. Terselfdertyd mag dit ook dien as nuttige hulpmiddel vir diegene wat begerig is om hulle kennis op te knap.

Die doel is om die leerling ’n basiese kennis te gee van die woordeskat wat hy benodig. Met die oog op duidelikheid word elke nuwe begrip afsonderlik ingelei, die toepassing daarvan geïllustreer deur een of meer voorbeelde en ’n oefening gegee om daardie besondere begrip in te skerp.

Daar is probeer om so eenvoudig moontlik te skrywe en om ’n begrip nie met ’n grammatikale uitleg te bemoeilik nie. ’n Groot aantal oefeninge bied die geleentheid aan die leerling om Fanakalo met gemak te praat en vaardigheid in die gebruik daarvan te bekom. Groter verantwoordelikheid word ook op die leerling geplaas, omdat hy geleentheid gebied word om op natuurlike wyse te praat en hom te laat besef dat hy gereeld moet oefen om in staat te wees om met sukses deur middel van Fanakalo te kommunikeer.

Aangesien hierdie boek moontlik die eerste van sy soort is, maak ek geensins aanspraak op volledigheid nie. Intendeel, daar sal ongetwyfeld heelwat tekortkominge wees. Opbouende kritiek word verwelkom en ek is hoopvol dat ’n uitwisseling van gedagtes sal bydra tot hoër doeltreffendheid.

My dank aan vriende, kollegas en lede van my personeel wat my dikwels met raad bedien het. Ek wil ook my dank uitspreek teenoor menere W. S. Nel en E. R. Penny van die Departement Opleiding te Hoofkantoor, vir hulle hulp en aanmoediging. Ek is ook besondere dank verskuldig aan meneer J. Böhr, senior navorsingsbeampte van die Menslike Wetenskappe-laboratorium, Transvaalse en Oranje-Vrystaatse Kamer van Mynwese, vir sy kritiese analise van die leerstof en sy waardevolle wenke. Baie dankie aan meneer J. Nel, personeelbestuurder, Daggafontein-myn, wat die proewe van die Engelse uitgawe nagesien het. Ek wil ook ’n woord van dank rig aan meneer H. Moeketsi van my personeel, wat my op so ’n bekwame wyse met die bandopnames bygestaan het.

Ek wens my erkentlikheid te betuig aan meneer E. Raymond Silberbauer, konsultant, en aan die redakteur van *baNtu* wat goedgunstiglik toestemming verleen het om sekere gedeeltes wat oor Bantoesedes en denkpatrone handel, te reproduseer.

Ten slotte wil ek graag my opregte dank betuig aan meneer W. D. Lyle, bestuurder van Daggafontein-myn, vir sy gewaardeerde hulp.

J. S. Erasmus

Hoof Bantoe-Opleidingseenheid

Anglo American Corporation of South Africa, Limited

Springs, September 1966

INHOUD

Bladsy

Voorwoord	3
Doelstellings, Hulpmiddels Benodig, Aanbieding ...	7
Inleiding	7
Leermetode	8
Les Een	9
Les Twee	13
Les Drie	18
Woordelys Vir Hersiening—Lesse 1 tot 3	24
Les Vier	26
Les Vyf	29
Les Ses	32
Woordelys Vir Hersiening—Lesse 4 tot 6	37
Les Sewe	40
Les Agt	44
Les Nege	48
Woordelys Vir Hersiening—Lesse 7 tot 9	52
Les Tien	53
Les Elf	57
Les Twaalf	61
Woordelys Vir Hersiening—Lesse 10 tot 12	64
Les Dertien	65
Les Veertien	70
Woordelys Vir Hersiening—Lesse 13 en 14	73
Aanvullende Woordelys	74

Doelstellings

1. Om elke student wie min of geen kennis van Fanakalo het, in staat te stel om dit te begryp en homself verstaanbaar uit te druk in die algemeen gebruiklike vorm daarvan.
2. Om as gevolg van die snelle vordering wat elke leerling van hierdie kursus behoort te maak, hom in so 'n mate te motiveer dat hy na voltooiing van die kursus, selfstandig sal voortbou om mettertyd 'n hoër standaard in die gebruik van Fanakalo te bereik.

Hulpmiddels Benodig

1. 'n Bandopnamemasjien wat beantwoord aan die vereistes van hierdie metode van onderrig.
2. 'n Afsonderlike band vir elke les met 'n korrekte en duidelike opname daarvan.
3. 'n Handboek.
4. 'n Pen of potlood.

Aanbieding

1. Die leerling se kennis van Fanakalo, indien enige, word vooraf bepaal deur hom 'n vertaling van 25 kort sinne uit Afrikaans in Fanakalo te laat doen.
2. Die leerling moet goed op hoogte wees met die korrekte hantering van die toerusting en die studie metode.
3. Na voltooiing van die kursus moet die leerling se kennis van Fanakalo andermaal bepaal word deur hom die toets te laat herhaal wat voor die aanvang van die kursus afgeleë is.

INLEIDING

Daar word tans heelwat gebruik gemaak van verskillende en mees moderne opleidingsmetodes om elke werknemer so spoedig en so doeltreffend moontlik op te lei sodat hy die nuwe kennis wat hy opgedoen het sy eie kan maak en dit tot sy eie voordeel en tot dié van sy werkgewer mag aanwend.

Skuif nou jou handboek opsy en maak kennis met 'n groep mense van verskillende nasionaliteite wat in die mynbedryf werksaam is—elkeen met sy eie tradisies en taal. Luister.

Wat het elkeen gesê? Net dit:— „Waar is die gereedskap wat ek jou gister gegee het? Moenie dit daar laat nie maar sit dit in die kas. Leen 'n saag by daardie man”. Hoe word so 'n ingewikkelde taalprobleem opgelos? Die enigste oplossing is om Fanakalo te leer. Een van die jongste onderrig-metodes van Fanakalo is met behulp van 'n bandopnamemasjien in 'n „taallaboratorium”. Die voordele van hierdie metode van onderrig is dat jy as leerling:

1. die korrekte uitspraak *HOOR*, *SIEN* wat die woord of sin beteken, *PRAAT* om oefening in die gebruik van die taal te kry en jou vermoë om dit te gebruik, bevorder.
2. enige plek in die les kan stop, die band kan terug draai en weer daardie gedeelte kan herhaal waaroor daar nog onsekerheid bestaan.
3. weer die opname kan terugspeel om sodoende jou uitspraak te vergelyk met die korrekte uitspraak van die instrukteur.
4. nie hoeft skaam of verleë te voel as jy 'n fout begaan nie omdat net jy daarvan bewus sal wees. Bowendien sal jy in staat wees om dit self reg te stel.

Leermetode

Jy, as leerling, moet:

1. aandagtig luister na die instrukteur se verduideliking en seker maak dat jy dit verstaan.
2. noukeurig let op die voorbeelde wat deurentyd gegee word.
3. aandagtig luister na die volgende seine:
 - (i) Na **EÉN** slag van die ghong moet jy **ONMIDDELLIK HERHAAL** wat die instrukteur so pas gesê het.
 - (ii) Na **TWEE** slae van die ghong moet jy **ONMIDDELLIK ANTWOORD** wat gevra word.
 - (iii) **ONMIDDELLIK** op bogenoemde seine reageer 'n Vertraging by beantwoording of herhaling van woorde of sinne veroorsaak dat die spatie wat op die band daarvoor toegelaat is, oorskry word. Indien tyd verlang word om eers die woorde en sinne—veral lang sinne—te formuleer, moet die bandopnamemasjien **ONMIDDELLIK** na 'n sein gestop word.
4. die hele les eers een maal deur werk sonder om ag te gee op die **TWEE** seine. Jy moet egter na die **EEN** sein **ONMIDDELLIK** herhaal wat die instrukteur so pas gesê het. Deur hierdie prosedure te volg kry jy insig in die algemene verloop van die les wat daaropvolgende studie heelwat vergemaklik.
5. **AL** die nuwe woorde van die les **LEER** en **OPLET** hoe dit in sinne gebruik word.
6. die bandopnamemasjien na elke reeks nuwe woorde stop en die nuwe woorde eers goed **LEER** voordat voortgegaan word. 'n Halwe begrip sal vordering later baie verhoog.
7. jou eie vordering vasstel deur self aan jou punte toe te ken waar aangedui word.
8. nie met die volgende les begin alvorens jy nie **AL** die nuwe woorde en die twee oefeninge aan die einde van 'n les geheel en al bemeester het nie.
9. die aangeleerde materiaal by elke moontlike geleentheid gebruik want slegs deur nougesette oefening kan jy versterk wat jy geleer het en dit werklik jou eie maak.
10. enige probleem wat jy in die lesse mag teenkom met die instrukteur bespreek.

SUKSES WORD JOU TOEGEWENS!

LES EEN

A.

Herhaal na een slag van die ghong:

In Afrikaans sê ons:

ek (ook *my*)

jy (ook *julle, jou*)

hy (ook *sy, dit, hom, hulle*)

ons

julle *almal*

hulle *almal*

In Fanakalo sê ons:

mina

wena

yena

tina

wena zonke

yena zonke.

uitgespreek:

mie-na.

wê-na.

jê-na.

tie-na.

zong-ke.

STOP HIER! Maak seker dat jy dit *ken* en *verstaan*.

Oefening 1

Antwoord na twee slae van die ghong en herhaal na een slag.

Sê die volgende in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ek.

2. Jy.

3. My.

4. Julle.

5. Hy.

6. Hulle.

7. Sy (*Sy loop*).

8. Julle *almal*.

9. Dit.

10. Hom.

11. Hulle *almal*.

12. Ons.

B.

In Afrikaans sê ons:

om te *praat*, te *gesels*, te *sê*.

om *stil* te bly

om *op* te staan

om te *loop*, te *gaan*

om te *bly*

In Fanakalo sê ons:

kuluma

tula

pakama

hamba

hlala

koe-loe-ma.

toe-la.

pa-ka-ma.

ham-ba.

sjla-la.

STOP HIER! Ken en verstaan jy dit?

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ek praat.

2. Stil, jy!

3. Hulle bly.

4. Julle *almal*, staan op!

5. Sy praat.

6. Dit bly.

7. Hulle loop.

8. Ons gesels.

9. Hulle gaan *almal*.

10. Jy, staan op!

LET WEL! *Soms* is die woordorde in Fanakalo dieselfde as in Afrikaans, byvoorbeeld:

1. Julle *almal*, *loop*!
Wena *zonke*, *hamba*!

2. Hulle *gesels* *almal*.
Yena *kuluma* *zonke*.

3. Gaan $\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \nwarrow & \nearrow \end{matrix}$ julle *almal*?
Wena $\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \nwarrow & \nearrow \end{matrix}$ *hamba* *zonke*?

MAAR
4. Bly $\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \nwarrow & \nearrow \end{matrix}$ *hulle* *almal*?
Yena $\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \nwarrow & \nearrow \end{matrix}$ *hlala* *zonke*?

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Julle gesels.	6. Gaan ons almal?
2. Hulle bly.	7. Hulle bly almal.
3. Sy loop.	8. Stil, julle almal!
4. Jy staan op.	9. Dit loop.
5. Hy praat.	10. Bly hulle almal?

C.

WAT	DOEN	JY?					
INI	WENA	ENZA?	(ie-nie; en-zah).				
Wat	doen	jy?	Jy	praat.			
Ini	wena	enza?	Wena	kuluma.			
Wat	doen	ons?	Ons	staan op.			
Ini	tina	enza?	Tina	pakama.			
Wat	doen	hulle?	Hulle	loop.			
Ini	yena	enza?	Yena	hamba.			
Wat	doen	ek?	Ek	bly.			
Ini	mina	enza?	Mina	hlala.			
Wat	doen	hy?	Hy	gesels.			
Ini	yena	enza?	Yena	kuluma.			
Wat	doen	sy?	Sy	gaan.			
Ini	yena	enza?	Yena	hamba.			
Wat	doen	julle	Julle	praat	almal.		
Ini	wena	enza	Wena	kuluma	zonke.		
Wat	doen	hulle	Hulle	loop	almal.		
Ini	yena	enza	Yena	hamba	zonke.		

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Wat doen hulle?	7. Wat doen ek?
2. Hulle loop.	8. Ek praat.
3. Wat doen ons?	9. Wat doen julle almal?
4. Ons staan op.	10. Julle gesels almal.
5. Wat doen sy?	11. Wat doen hulle almal?
6. Sy bly.	12. Hulle gaan almal.

Oefening 5

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hy praat. Sy bly. Ek loop.
2. Wat doen hulle almal?
3. Ons staan op.
4. Stil, julle almal! Wat sê jy?
5. Dit loop. Wat doen dit?
6. Wat doen ek? Ek gesels.
7. Wat doen ons? Ons bly.
8. Sy praat. Hy gaan.
9. Wat doen julle almal? Ek bly.
10. Jy staan op. Hy praat.

D.

saam met, met

Die woorde ‚saam met’ en ‚met’ het in die volgende tipe sinne dieselfde betekenis:

Ek	gaan	<i>saam met</i>	hom.
Mina	hamba	<i>na</i>	yena.
Hy	praat	<i>met</i>	my.
Yena	kuluma	<i>na</i>	mina.

As jy dit verstaan kan jy die volgende oefening doen:

Oefening 6

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ek praat met hom.
2. Hy gaan saam met ons.
3. Sy gesels met hulle.
4. Ons praat met hulle almal.
5. Julle almal, gaan saam met hom!
6. Hulle gaan saam met ons.
7. Hy praat met my.
8. Hulle almal loop saam met jou.
9. Jy gaan saam met hom.
10. Stil! Sy praat met my.

STOP HIER! As jy alles verstaan behoort jy jou kennis te toets deur die volgende toetse af te lê. Ken aan jouself punte toe—so (✓) vir ’n korrekte antwoord en so (×) vir ’n verkeerde antwoord. As jy die leerstof *verstaan* en *ken* wat jy tot dusver geleer het, sal jy nie vyf pogings hoef aan te wend om alles korrek te hê nie.

Toets 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. ek (ook *my*)
2. julle almal.
3. ons.
4. hy (ook *sy, dit, hom, hulle*)
5. hulle almal.
6. jy (ook *julle, jou*)
7. praat (ook gesels, sê)
8. loop (ook *gaan*)
9. om *op te staan*.
10. om *stil te bly*.
11. wat doen jy?
12. met (Ek praat *met* jou).
13. om te *bly* (Hy *bly* hier).
14. *saam met* (Loop *saam met* hulle).

PUNTETOEKENNING

1	2	3	4	5

Toets 2

PUNTETOEKENNING

1	2	3	4	5

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hy loop.
2. Stil, ek praat.
3. Jy gaan saam met hom.
4. Hulle staan op.
5. Wat doen sy?
6. Hulle loop almal. Ons bly.
7. Praat jy met my?
8. Wat sê jy?
9. Ons gesels met jou.
10. Julle loop saam met hulle.

Toets 3

PUNTETOEKENNING

1	2	3	4	5

Luister, en sê in Afrikaans:

1. Pakama, tina hamba na yena.
2. Ini wena kuluma?
3. Tula, yena kuluma na mina.
4. Yena pakama zonke.
5. Ini wena enza?
6. Wena kuluma na mina?
7. Tula! Pakama! Hamba!
8. Wena zonke, hlala! Mina hamba.
9. Yena kuluma na wena.
10. Pakama! Ini wena enza?

LET WEL! Jy moet al drie toetse korrek beantwoord voordat jy met die volgende les begin.
Indien jy al drie toetse korrek beantwoord het met jou eerste of tweede poging,
het jy besonder goed presteer.

EINDE VAN LES EEN

LES TWEE

A.

In Afrikaans sê ons:
staan (om stil te staan)
hardloop
kom
maak oop
maak toe

In Fanakalo sê ons:
ima uitgespreek: ie-ma
baleka ba-lê-ka
fika fie-ka
vula woe-la
vala wa-la

STOP HIER! Maak nou eers seker dat jy elke woord *korrek uitspreek* en *verstaan* wat elkeen beteken.

LET WEL! Onderskei noukeurig tussen ‚ima’ en ‚pakama’.
Wat is die verskil? ‚Pakama’ beteken om *op te staan*, byvoorbeeld, ek *staan op*.

MAAR

‚Ima’ beteken om *stil te staan* (om nie te loop of te hardloop nie); byvoorbeeld, hy *staan*.

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Ek staan op.	6. Kom saam met my.
2. Hy hardloop.	7. Staan op! Hardloop!
3. Julle almal, staan!	8. Jy kom. Hy gaan.
4. Hulle kom. Ek gaan.	9. Ons staan. Sy hardloop.
5. Stil! Hy praat.	10. Gaan saam met hom.

B.

Waarheen? Waar? **Upi?** Uitgespreek: oe-pie.

Gee aandag aan die verandering in die woordorde in die volgende voorbeelde:

1. Waarheen
Upi	gaan
yena	↔	hy?
hamba?
2. Waar
Upi	staan
yena	↔	sy?
ima?
3. Waarheen
Upi	hardloop
wena	↔	jy?
baleka?
4. Waarheen
Upi	gaan
mina	↔	ek?
hamba?
5. Waar
Upi	bly
wena	↔	jy?
hlala?

C.

deur	sivalo	uitgespreek: sie-wa-lo
stoor	stolo	stô-lô
kantoor	ofis	ô-fies
afbouplek (stope)	sayid	saai-ied
kampong (compound)	nkompon	nkom-pon

STOP

by (ook hier, daar, hierheen, daarheen, na)	lapa	la-pa
die (ook hierdie, daardie)	lo	lô

STOP

Oefening 2

Sé in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Maak oop die kantoor.
2. Kom hier! Maak toe die stoor.
3. Waarheen loop jy?
4. Maak toe die deur.
5. Waarheen hardloop sy?
6. Stil! Maak oop die stoor.
7. Waar staan ek?
8. Staan daar, julle almal!
9. Gaan daarheen, maak toe die kantoor.
10. Ek staan op. Hy staan.

D.

is (ook was) **kona** uitgespreek: kô-na

Gee noukeurig aandag aan die volgende voorbeelde en let veral op die gebruik van die woordjie 'ka' net voor 'lo'. 'Ka' is eintlik 'n hulpwoord wat gebruik word om 'n persoon of 'n plek aan te dui.

1. Hy is by die kampong.
Yena kona lapa ka lo nkompon.
2. Ek is by die afbouplek.
Mina kona lapa ka lo sayid.
3. Hulle is by die stoor.
Yena kona lapa ka lo stolo.
4. Sy was by die kantoor.
Yena kona lapa ka lo ofis.
5. Ons was daar.
Tina kona lapa.
6. Loop na die kampong.
Hamba lapa ka lo nkompon.
7. Bly by die afbouplek.
Hlala lapa ka lo sayid.
8. Hardloop na die deur.
Baleka lapa ka lo sivalo.
9. Kom hier! Loop na die kantoor.
Fika lapa! Hamba lapa ka lo ofis.
10. Hulle is by die afbouplek.
Yena kona lapa ka lo sayid.

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Ek was by die kantoor.
2. Julle almal, gaan na die afbouplek.
3. Hulle was by die stoer.
4. Staan by daardie deur.
5. Hardloop na die stoer. Maak oop die deur.
6. Kom hier! Staan daar!
7. Ek loop na die kampong.
8. Maak toe daardie deur. Kom hier!
9. Waarheen hardloop jy?
10. Hy is by die stoer.

LET WEL! (i) Wanneer 'waar is' as 'waar's' uitgespreek word beteken dit nog steeds 'upi' maar dan word 'kona' nie gebruik nie.
(ii) Die woordorde verander wanneer 'kona' gebruik word.

Voorbeelde:

1. Waar's	die	stoer?
Upi	lo	stolo?
2. Waar	is	hy?
Upi	yena	kona?
3. Waar's	die	afbouplek?
Upi	lo	sayid?
4. Waar	was	jy?
Upi	wena	kona?
5. Waar	was	dit?
Upi	yena	kona?
6. Waar	is	ek?
Upi	mina	kona?

STOP

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Waar's die kantoor?
2. Waar was hulle?
3. Waar's sy?
4. Waar was hy?
5. Waar's die afbouplek?
6. Waar is jy?
7. Waar is ek?
8. Waar's die deur?
9. Waar's die kampong?
10. Waar was hulle?

Toets 1

PUNTETOEKENNING

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. staan (om *stil* te staan)
2. kom
3. maak oop
4. hardloop
5. maak toe
6. waar?
7. deur (maak oop die *deur*)
8. waarheen?
9. stoor
10. kantoor
11. afbouplek
12. waar's
13. kampong
14. is (ook was)
15. by (ook hier, daar, hierheen, daarheen)
16. die (ook hierdie, daardie)
17. na (loop *na* die stoor)

1	2	3	4	5

Toets 2

PUNTETOEKENNING

Sê in Fanakalo, luister en herhaal:

1. Maak toe daardie deur.
2. Waarheen hardloop jy?
3. Staar op! Kom hier! Staa daar!
4. Bly hier! Hy is by die kampong.
5. Kom hier! Maak oop die stoor.
6. Ons was by die afbouplek.
7. Gaan na die kantoor.
8. Waar's die stoor?
9. Hulle is by die kantoor.
10. Loop saam met hom na die kampong.

1	2	3	4	5

Toets 3

PUNTETOEKENNING

Luister, en sê in Afrikaans:

1. Tula! Yena kuluma.
2. Pakama! Tina hamba lapa ka lo sayid.
3. Ini wena enza lapa ka lo stolo?
4. Upi wena kona? Hamba na yena.
5. Mina hamba lapa ka lo nkompon.
6. Ini yena kuluma?
7. Upi wena baleka? Fika lapa.
8. Yena kona lapa ka lo ofis.
9. Mina vula lo sivalo.
10. Vala lo stolo, hamba lapa ka yena.

1	2	3	4	5

EINDE VAN LES TWEE

LES DRIE

A.

In hierdie les gaan jy leer hoe om verskillende persone in Fanakalo aan te spreek.

Wie is	dié?
Ubani	lo? (oe-ba-nie)
Wie is	daardie?
Ubani	lo?
Wie is	hierdie?
Ubani	lo?
Wie is	jy?
Ubani	wena?
Wie is	ek?
Ubani	mina?

In Les 2 het jy geleer dat 'is' beteken 'kona'. Om verwarring te voorkom kan ons 'wie is' as 'wie's' uitspreek wat dan net een woord is, byvoorbeeld:

1. (Wie's)	hy?	2. (Wie's)	sy?
(Ubani)	yena?	(Ubani)	yena?

MAAR OOK

3. (Wie is)	hy?	4. (Wie is)	jy?
(Ubani)	yena?	(Ubani)	wena?
5. (Wie is)	hulle?	6. (Wie is)	julle
(Ubani)	yena?	(Ubani)	wena
7. (Wie is)	ek?	8. (Wie is)	hulle
(Ubani)	mina?	(Ubani)	yena
			almal?
			zonne?

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wie is dié?	6. Wie is ons?
2. Wie's julle almal?	7. Wie's hierdie?
3. Wie is ek?	8. Wie's hy?
4. Wie's daardie?	9. Wie is julle?
5. Wie is hulle almal?	10. Wie's sy?

B.

WIE IS	HULLE	ALMAL?
UBANI	YENA	ZONKE?

- 'n man (enige man)
- 'n spanbaas (myner)
- 'n Blanke (gewoonlik 'n onbekende Blanke)
- 'n skofbaas
- meneer (enige senior amptenaar)
- 'n voorjong (boss boy)

ndoda	ndô-da
bas	bas
mlungu	mloeng-ghoe
tshif-bas	tsjief-bas
nkosi	nkô-sie
bas-boy	bas-boi

LET WEL: 'Nkosi' (meneer) word gewoonlik deur die Bantoes gebruik wanneer hulle 'n mynkaptain, bestuurder en ander senior amptenare aanspreek.

C.

(Dit is)	die	skofbaas.
(Yena)	lo	tshif-bas.
(Dit is)	die	bestuurder.
(Yena)	lo	nkosi.
(Dis)	die	stoor.
(Yena)	lo	stolo.
(Hy is)	die	spanbaas.
(Yena)	lo	bas.
(Ek is)	die	voorjong.
(Mina)	lo	bas-boy.

STOP**Oefening 2**

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Dis die deur.	6. Ek is die spanbaas.
2. Dit is die mynkaptein.	7. Dis die kampong.
3. Dit is die afbouplek.	8. Dis die afbouplek.
4. Hy is die man.	9. Dit is die stoor.
5. Dis die kantoor.	10. Dis 'n man.

LET WEL! As jy die laaste sin korrek beantwoord het, het jy wel gedaan. Wat is die posisie met 'n' in bogenoemde sin? In Fanakalo is dit ook ,lo'-dieselfde as ,die', ,hierdie' en ,daardie'.

Dit is	'n	man.
Yena	lo	ndoda.
Dis	die	kampong.
Yena	lo	nkompon.

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Dit is 'n deur.	6. Ek is die voorjong.
2. Dis die skofbaas.	7. Dit is 'n afbouplek.
3. Sy is 'n Blanke.	8. Hy is 'n Blanke.
4. Hy is 'n man.	9. Waar is die kampong?
5. Dis die stoor.	10. Waar's die afbouplek?

D.

om te groet	molisa	mô-lie-sa	
Ek	groet	die	bestuurder.
Mina	molisa	lo	nkosi.
Jy	groet	die	spanbaas.
Wena	molisa	lo	bas.
Hy	groet	die	Blanke.
Yena	molisa	lo	mlungu.

STOP

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ek groet die man.	6. Julle almal, groet die bestuurder!
2. Hy groet die voorjong.	7. Sy groet die man.
3. Ons groet die skofbaas.	8. Jy groet die skofbaas.
4. Hulle almal groet die spanbaas.	9. Hulle groet die voorjong.
5. Jy, groet die Blanke!	10. Groet my!

LET WEL! Hier is 'n interessante brokkie kennis. Het jy geweet dat 'n Bantoe dikwels huiwerig is om jou eerste te groet omdat hy dit as beleef en goeie maniere beskou om te wag tot sy meerdere hom eerste groet? Om in staat te wees om hom te kan groet, sê ons:

Goeiemôre!
Goeiemiddag!
Dag!
Môre!
Middag!

Molo! mô-lô

LET WEL! Die tyd van die dag of nag maak geen verskil aan die vorm in Fanakalo nie; dit bly steeds (dink nou vinnig!):

STOP

(Hoe gaan dit met)	die	skofbaas?	
(Kanjani)	lo	tshif-bas?	(kan-ja-nie)
(Hoe gaan dit met)	my?		
(Kanjani)	mina?		

STOP

Oefening 5

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

- Goeiemôre! Hoe gaan dit met jou?
- Goeiemiddag, meneer! Hoe gaan dit met u? (jou)
- Dag, man! Hoe gaan dit met jou?
- Goeiemôre! (aan 'n Blanke). Hoe gaan dit met jou?
- Goeiemiddag, voorjong! Hoe gaan dit met jou?
- Goeiemôre! (aan 'n mynkaptein). Hoe gaan dit met jou?

1. (Ek is) wel.
(Mina) pila. (pie-la).

2. (Hulle is) wel.
(Yena) pila.

3. (Sy is) wel.
(Yena) pila.

4. Julle almal is wel.
Wena zonke — pila. (Of meer korrek: Wena pila zonke.)

LET WEL! (i) In bogenoemde voorbeelde word slegs die persoonlike voornaamwoorde in Fanakalo gebruik.
(ii) Moenie bogenoemde reël verwar met die reël wat jy in Les 2 geleer het nie, naamlik:

Ek	is	by	die	kantoor.
Mina	kona	lapa ka	lo	ofis.
Hulle	is	by	die	afbouplek.
Yena	kona	lapa ka	lo	sayid.
Sy	is	by	die	stoor.
Yena	kona	lapa ka	lo	stolo.

STOP

LET OP die gebruik van 'yena' onmiddellik na die naamwoord in die volgende voorbeelde:

Die spanbaas (hy) praat.
Lo bas yena kuluma.

Die voorjong (hy) groet die skofbaas.
Lo bas-boy yena molisa lo tshif-bas.

Die Blanke (hy) bly hier.
Lo mlungu yena hlala lapa.

STOP

Oefening 6

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ek is wel. Hoe gaan dit met jou?
2. Die bestuurder is hier. Hy is wel.
3. Die man loop. Hoe gaan dit met haar?
4. Hoe gaan dit met die myner?
5. Die skofbaas groet die bestuurder.
6. Ons is wel. Hoe gaan dit met jou?
7. Die voorjong hardloop.
8. Goeiemôre, man! Hoe gaan dit met jou?
9. Die Blanke is by die stoor.
10. Hulle is wel.

Toets 3

PUNTE

Luister, en sê in Afrikaans:

1. Molo, bas-boy. Kanjani wena?
2. Mina pila. Kanjani wena?
3. Lo mlungu yena kona lapa ka lo ofis.
4. Ini wena enza? Kuluma na lo ndoda.
5. Fika, tina vala lo sivalo.
6. Lo bas yena kona lapa ka lo sayid.
7. Ubani lo ndoda?
8. Upi yena hamba lo bas-boy?
9. Yena hamba lapa ka lo nkompon.
10. Wena zonke, pakama! Molisa lo nkosi.

1	2	3	4	5

EINDE VAN LES DRIE

Bantoosedes en Denkpatrone

deur E. Raymond Silberbauer

Die Blanke leef in 'n wêreld waar tyd 'n uiters belangrike faktor is. Stiptelikheid op die minuut is 'n deug. Tyd is geld en deur tyd te bespaar kan meer bereik word. Tyd is vir die Bantoe egter 'n baie vae begrip wat gepaard gaan met die veranderinge van seisoene en die groei en kwyning van die maan. Wanneer 'n Bantoe op pad is om 'n afspraak met 'n vriend na te kom sal hy nie aarsel om lang gesprekke met iemand wat hy langs die pad ontmoet, te voer nie. Hy mag miskien ure laat wees vir sy afspraak, maar geen aanstoot word geneem en geen verskoning word aangebied nie.

WOORDELYS VIR HERSIENING

Lesse 1 tot 3

LES 1

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. mina	mie-na	ek (ook <i>my</i>)
2. wena	wê-na	jy (ook <i>julle, jou</i>)
3. yena	jê-na	hy (ook <i>sy, dit, hom, hulle</i>)
4. tina	tie-na	ons
5. wena zonke	zong-ke	julle almal
6. yena zonke	—	hulle almal
7. kuluma	koe-loe-ma	om te <i>praat, gesels</i> (ook <i>sê</i>)
8. tula	toe-la	om <i>stil te bly</i>
9. pakama	pa-ka-ma	om <i>op te staan</i>
10. hamba	ham-ba	om te loop (ook <i>gaan</i>)
11. hlala	sjla-la	om te <i>bly</i>
12. <i>ini wena enza</i>	ie-nie en-za	wat? doen
13. na	na	saam met, met

LES 2

1. ima	ie-ma	om <i>stil te staan</i>
2. baleka	ba-lê-ka	om te <i>hardloop</i>
3. fika	fie-ka	om te <i>kom</i>
4. vula	woe-la	om <i>oop</i> te maak
5. vala	wa-la	om <i>toe</i> te maak
6. upi?	oe-pie	waarheen? (ook <i>waar?</i>)
7. sivalo	sie-wa-lo	'n <i>deur</i>
8. stolo	stô-lô	'n <i>stoor</i>
9. ofis	ô-fies	'n <i>kantoor</i>
10. sayid	saai-ied	'n <i>afbouplek</i> (stope)
11. nkompon	nkom-pon	'n <i>kampong</i> (compound)
12. lapa	la-pa	by (ook <i>hier, daar, hierheen, daarheen, na</i>)
13. lo	lô	die (ook <i>hierdie, daardie</i>)
14. kona	kô-na	is (ook <i>was</i>)

LES 3

1. ubani?	oe-ba-nie	wie?
2. ndoda	ndô-da	'n man (enige man)
3. bas	bas	'n spanbaas (ganger)
4. mlungu	m-loeng-ghoe	'n blanke
5. tshif-bas	tsjief-bas	'n skofbaas
6. nkosi	n-kô-sie	meneer (of senior amptenaar)
7. bas-boy	bas-boi	'n voorjong (boss boy)
8. molisa	mô-lie-sa	om te groet
9. molo	mô-lô	goeiemôre, goeiemiddag, dag
10. kanjani wena?	kan-ja-nie	Hoe gaan dit met jou?
11. pila	pic-la	om wel of gesond te wees

LES VIER

A.

kragwindas (winch)	winji	wien-jie
gereedskap (ook <i>materiaal</i>)	mpahla	mpa-sjla
draad	waya	wai-ja
'n <i>klip</i>	litshe	lie-tsjie
'n <i>paal</i> (ook 'n <i>stok</i>)	stik	stiek
'n <i>gat</i>	holo	hò-lò
'n <i>graaf</i>	foshol	fò-sjól

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Waar's die kragwindas? (winch).	6. Die gat is daar.
2. Dit is by die afbouplek.	7. Waar's die graaf?
3. Die gereedskap is by die stoor.	8. Die paal is by die kragwindas.
4. Waar is die draad?	9. Waar is die gereedskap?
5. Die klip is by die deur.	10. Gaan na die kragwindas.

B.

om iets te <i>dryf</i>	driva	drai-wa
om te <i>laai</i>	layisha	lai-ie-sja
om te <i>boor</i> (ook te <i>slaan</i>)	tshaya	tsjai-a
om <i>vas te hou</i> (ook te <i>vat</i> , te <i>gryp</i> , te <i>vang</i> , te <i>arresteer</i>)	bamba	bam-ba
om te <i>wys</i> (aan te dui), ook om iets te <i>merk</i>	komba	kom-ba
om <i>vir</i> iemand iets te <i>sê</i> (<i>sê vir</i>) (ook te <i>vertel</i>)	tshela	tsjê-la

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Kom hier! Vertel die man.	6. Waar's die graaf? Laai daardie klip.
2. Gaan na die afbouplek. Dryf die
kragwindas.	7. Wys die skofbaas die kantoor.
3. Hou vas die stok (of paal).	8. Hou vas die paal. Slaan dit daar.
4. Ek merk die gat. Jy boor dit.	9. Laai die materiaal by die stoor.
5. Vat die gereedskap. Loop na die voorjong.	10. Die voorjong slaan die klip.

C.

'n <i>drywer</i>	driva	drai-wa
'n <i>laaijong</i> (lashing boy)	malayisha	ma-lai-ie-sja
'n <i>masjienjong</i> (machine boy)	mshin-boy	msjien-boi
'n <i>tsjiesa-jong</i> (cheesa boy)	tshisa-boy	tsjiesa-boi
'n <i>timmerjong</i> (timber boy)	timba-boy	tiemba-boi
'n <i>voorman</i>	foloman	fò-lò-man

STOP

LES VYF

Dit is nie moontlik om jou in 'n basiese kursus soos hierdie alles te leer nie. Daar is egter sekere aspekte wat jy behoort te leer.

A.

water
'n *pyp* (enige pyp waarin water, lug of druklug vervoer word)
'n *waterpyp* ('n pyp waarin net water vervoer word)
lug
ventilasië
'n *lugpyp* ('n pyp waarin net lug vervoer word)
of 'n *ventilasiëpyp*
'n *bout*
'n *moer*
'n *oogbout* (eye bolt)
druklug (compressed air)
'n *drukklugpyp* ('n pyp waarin net druklug vervoer word)
'n *pakkingstuk* (gasket)
'n *klep* (valve)

manzi

payip

payip ka lo manzi

moya

ventileshin

payip ka lo moya

payip ka lo ventileshin

bawut

noti

ayi bawut

smok

payip ka lo smok

gasket

valv

maan-zie

paaip

moi-ja

wentie-lê-sjin

baut

nô-tie

aai-baut

smôk

ghas-kiet

walf

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wys hom die water.
2. Bly by die ventilasiëpyp.
3. Vat hierdie oogbout (eye bolt).
4. Maak toe daardie klep (valve).
5. Staan op. Hou vas die pyp.
6. Loop na die klep. Maak dit toe.
7. Waar's die waterpyp?
8. Die drukklugpyp is by die stoor.
9. Die bout is by die kragwindas.
10. Maak oop die druklug.
11. Vang hierdie moer.
12. Kom hier. Wys my die pakkingstuk (gasket).

B.

om iets te *trek*
om iemand te *roep*
skoonmaak of *afvee*
iets *vasmaak*

of

om iemand te *help*
om iets te *gee*
mors of te *vervors*
te *verwyder* (ook *uithaal*,
afhaal, *aflaai*, *uittrek*)
oplig of *optel*

dontsa

biza

sula

bopa

fasa

siza

nika

mosha

kipa

pakamisa

dônt-sa

bie-za

soe-la

bô-pa

fasa

sie-za

nie-ka

mô-sja

kie-pa

pa-ka-mie-sa

LET WEL! 'Pakamisa' moet nie met 'pakama' verwar word wat jy in Les 1 geleer het nie. Let op die verskil in die volgende voorbeelde:

<i>Staan op!</i>	Kom	hier!
<i>Pakama!</i>	Fika	lapa!
<i>Lig op</i>	die	ventilasiëpyp.
<i>Pakamisa</i>	lo	payip ka lo ventileshin.

OF

<i>Tel op</i>	die	drukklugpyp.
<i>Pakamisa</i>	lo	payip ka lo smok.

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Trek daardie pyp.
2. Roep die spanbaas.
3. Tel op die bout, verwyder die moer.
4. Ons help hom.
5. Maak toe die klep. Verwyder die pakkingstuk.

6. Laai af die druklugpyp.
7. Gaan saam met hom. Lig op die waterpyp.
8. Hy mors die water. Maak toe die klep.
9. Gee my die pakkingstuk. Maak vas daardie bout.
10. Haal uit hierdie paal.

Toets 1

PUNTE

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. water
2. 'n oogbout (eye bolt)
3. 'n klep (valve)
4. 'n waterpyp
5. druklug (compressed air)
6. ventilasie
7. 'n pyp
8. 'n bout
9. 'n ventilasiepyp
10. 'n druklugpyp
11. om iets te trek
12. iets vasmaak
13. 'n moer
14. lug
15. 'n pakkingstuk (gasket)
16. iets skoonmaak
17. iets verwyder
18. iemand te roep
19. iets uithaal
20. mors of vermors
21. iets afhaal
22. iets optel
23. iemand help
24. iets aflaai
25. iets oplig
26. iets afvee
27. iets uittrek
28. iets gee

	1	2	3	4	5

Toets 2

PUNTE

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Roep die spanbaas.
2. Tel op daardie oogbout (eye bolt).
3. Hardloop na die klep. Maak dit toe.
4. Gee die masjienjong hierdie pakkingstuk (gasket).
5. Lig op die druklugpyp.
6. Roep die voorjong. Laai af die ventilasiiepyp.
7. Sê vir die myner die skofbaas is hier.
8. Jy mors die materiaal.
9. Tel op die bout, vee dit af, gee dit vir my.
10. Maak vas daardie moer.

1	2	3	4	5

Toets 3

PUNTE

Luister, en sê in Afrikaans:

1. Tshela lo mshin-boy yena dontsa lo payip.
2. Siza lo malayisha yena kipa lo payip ka lo manzi.
3. Biza lo bas-boy lapa ka lo sayid.
4. Tshela lo tshif-bas lo manzi yena kona lapa.
5. Ima lapa ka lo payip ka lo moya.
6. Kipa lo stik lapa ka lo winji.
7. Pakama! Pakamisa lo payip ka lo smok.
8. Sula lo foshol. Nika mina.
9. Bamba lo waya. Bopa lo payip ka lo manzi.
10. Pakamisa lo mpahla. Tina hamba.

1	2	3	4	5

EINDE VAN LES VYF

LES SES

A.

Kan jy nog die volgende in Fanakalo sê?

1. Wat doen jy?
2. Wat doen hy?
3. Wat doen ek?
4. Wat doen hulle almal?
5. Wat doen ons?
6. Wat doen julle almal?

Ons gaan nou 'n stap verder wanneer ons vra wat *spesifieke persone* doen, byvoorbeeld:

Wat		doen	die	skofbaas?
Ina	yena	enza	lo	tshif-bas?

Wat		doen	die	voorjong?
Ini	yena	enza	lo	bas-boy?

LET WEL! ,Yena' kom as 'n byvoeging tot die sin onmiddellik na ,ini'.

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wat doen die skofbaas?
2. Wat doen daardie man?
3. Wat doen die voorjong?
4. Wat doen die senior amptenaar?
5. Wat doen die Blanke?
6. Wat doen die drywer?
7. Wat doen die myner?
8. Wat doen die laaijong?
9. Wat doen daardie masjienjong?
10. Wat doen die spanbaas?

LET WEL! Let op die verskil in die volgende sinne:

Wat	doen		hy?
Ini	yena		enza?

Wat	doen	die	voorjong?
Ini yena	enza	lo	bas-boy?

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wat doen jy?
2. Wat doen die voorjong?
3. Wat doen hulle almal?
4. Wat doen die spanbaas?
5. Wat doen ons?
6. Wat doen hy?
7. Wat doen daardie laaijong?
8. Wat doen die Blanke?
9. Wat doen ek?
10. Wat doen die skofbaas?

LET WEL! As jy almal korrek beantwoord het, verdien jy 'n klop op die skouer want jy het bewys dat jy *verstaan* wat jy geleer het.

B.*Leer deur te vra*

In die vorige les is dit beklemtoon dat dit nie moontlik is om jou in Fanakalo alles te leer nie. Indien jy egter weet *hoe om te vra* wanneer jy persone ontmoet of sekere voorwerpe sien, sal jy in staat wees om jouself te help om Fanakalo geheel en al te bemeester.

Wat is dié?
Ini lo?

Wat's daardie?
Ini lo?

LET WEL! Moenie bogenoemde met die volgende wat jy in Les 3 geleer het, verwar nie:

Wie's hy?
Ubani yena?

Wie is julle?
Ubani wena?

MAAR

Wat's daardie?
Ini lo?

Maak gebruik van hierdie hulpmiddel om die name van die volgende te leer:

'n <i>pomp</i>	mpompi	mpom-pie
'n <i>skraiper</i>	mahovan	ma-hô-wan
'n <i>spyker</i>	spikil	spie-kiel
'n <i>pik</i>	piki	pie-kie
'n <i>spoorstaaf</i>	sporo	spô-rô
'n <i>tou of kabel</i>	ntambo	ntaam-boe

(geen spesifieke soort tou nie)

LET WEL! As dit 'n spesifieke soort tou of kabel is, word dit duideliker omskryf; byvoorbeeld:

Dit is 'n skrapertou
Yena lo ntambo ka lo mahovan

Dis 'n watertou (water hose)
Yena lo ntambo ka lo manzi

Daardie is 'n druklugtou (compressed air hose)
Yena lo ntambo ka lo smok

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wat is die?	Dis 'n skraper.
2. Wat's daardie?	Dit is 'n pomp.
3. Wie is hy?	Hy's 'n voorman.
4. Wat is hierdie?	Dit is 'n spoorstaaf.
5. Wat's die?	Dit is 'n skrapertou.
6. Wie is jy?	Ek is die skofbaas.
7. Wat is daardie?	Dis 'n spyker.
8. Wat's die?	Dis 'n pik.
9. Wat is hierdie?	Dit is 'n druklugtou.
10. Wat's die?	Dit is 'n tou.

C.

iets te *los*, te *laat*

iets *stoot*

iets *aansit*, *insit* (ook *plaas*)

iets *sny* of *afsny*

iets *herstel* of *regmaak*

iets *breek* of *beskadig*

yeka

tshova

faka

juba

lungisa

bulala

jê-ka

tsjô-wa

fa-ka

joe-ba

loeng-ghiesa

boe-la-la

STOP

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Los die graaf. Tel op die pyp.	6. Stoot die ventilasiepyp.
2. Vat hierdie draad. Herstel daardie watertou.	7. Plaas die tou daar.
3. Breek daardie klip. Laai dit.	8. Sit 'n paal hier in.
4. Sny die paal (of stok) hier af.	9. Die voorman maak die kragwindas reg.
5. Plaas die druklugtou by die stoor.	10. Laat die gereedskap hier. Kom saam met my.

Toets 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Gaan na die stoor. Laai die skrapertou.
2. Kom hier! Herstel daardie druklugtou.
3. Wie is hy? Wat doen hy?
4. Sê vir die skofbaas ek is hier.
5. Wys die masjienjong die watertou.
6. Maak toe die klep. Maak reg hierdie pyp.
7. Roep die drywer by die kragwindas.
8. Maak oop die deur. Gee my 'n pik.
9. Jy beskadig die pomp.
10. Los die graaf. Tel op daardie moer.

PUNTE

1	2	3	4	5

Toets 3

Luister, en sê in Afrikaans:

1. Yeka lo mahovan lapa ka lo sayid.
2. Dontsa lo mpompi. Faka lo sporo.
3. Tshaya lo bawut, faka lo noti, fasa yena.
4. Hamba vala lo smok. Tina lungisa lo payip.
5. Baleka lapa ka lo sayid. Biza lo bas.
6. Kipa lo gasket, sula yena, faka yena.
7. Faka lo stik lapa. Tshaya lo holo.
8. Tshela lo foloman lo ayi-bawut yena kona lapa.
9. Biza lo timba-boy. Komba yena lo stik.
10. Upi lo bas-boy? Ini yena enza?

PUNTE

1	2	3	4	5

EINDE VAN LES SES

WOORDELYS VIR HERSIENING

Lesse 4 tot 6

LES 4

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. winji	wien-jie	kragwindas (winch)
2. mpahla	mpa-sjla	gereedskap, materiaal
3. waya	wai-ja	draad
4. litshe	lie-tsjie	klip
5. stik	stiek	stok, paal
6. holo	hò-lò	'n <i>gat</i>
7. foshol	fò-sjòl	'n <i>graaf</i>
8. driva	drai-wa	om iets te <i>dryf</i>
9. tshaya	tsjai-a	om te <i>boor</i> (ook te <i>slaan</i>)
10. bamba	bam-ba	om iets <i>vas te hou</i> , te <i>vat</i> , te <i>gryp</i> , te <i>vang</i> , te <i>arresteer</i>
11. komba	komba	om iets te <i>wys</i> (aan te dui), om iets te <i>merk</i>
12. tshela	tsjè-la	om vir iemand iets te <i>sê</i> (sê vir), te <i>vertel</i>
13. driva	drai-wa	'n <i>drywer</i>
14. malayisha	ma-lai-ie-sja	'n <i>laaijong</i> (lashing boy)
15. mshin-boy	msjien-boi	'n <i>masjienjong</i>
16. tshisa-boy	tsjiesa-boi	'n <i>tsjiesa-jong</i> (cheesa boy)
17. timba-boy	tiemba-boi	'n <i>timmerjong</i>
18. layisha	lai-ie-sja	om te <i>laai</i>
19. foloman	fò-lòman	'n <i>voorman</i>

LES 5

1. manzi	maan-zie	water
2. payip	paaip	'n pyp (enige pyp waarin water, lug of druklug vervoer word)
3. payip ka lo manzi	—	'n <i>waterpyp</i>
4. moya	moi-ja	lug
5. ventileshin	wentie-le-shin	ventilasie
6. payip ka lo moya	—	'n <i>lugpyp</i>
7. payip ka lo ventileshin	—	'n <i>ventilasiiepyp</i>
8. bawut	baut	'n <i>bout</i>
9. noti	nô-tie	'n <i>moer</i>
10. ayi bawut	aai-baut	'n <i>oogbout</i> (eye bolt)
11. smok	smôk	druklug (compressed air)
12. payip ka lo smok	—	drukluqpyp (compressed air pipe)
13. gasket	ghas-kiet	'n <i>pakkingstuk</i> (gasket)
14. valv	walf	'n <i>klep</i> (valve)
15. dontsa	dônt-sa	iets te <i>trek</i>
16. biza	bie-za	te <i>roep</i>
17. sula	soe-la	skoonmaak, afvee
18. bopa	bô-pa	iets <i>vasmaak</i>
19. fasa	fasa	iets <i>vasmaak</i>
20. siza	sie-za	iemand <i>help</i>
21. nika	nie-ka	te <i>gee</i>
22. mosha	mô-sja	te <i>vervors</i>
23. kipa	kie-pa	te <i>verwyder, uithaal, afhaal</i>
24. pakamisa	pa-ka-mie-sa	oplig, optel

LES 6

1. ini lo?	ie-nie-lô?	wat is dié? of hierdie?, of daardie?
2. mpompi	mpom-pie	'n <i>pomp</i>
3. mahovan	ma-hô-wan	'n <i>skraper</i>
4. spikil	spie-kiel	'n <i>spyker</i>
5. sporo	spô-rô	'n <i>spoorstaaf</i>
6. ntambo	ntaam-boe	'n <i>tou of kabel</i>
7. ntambo ka lo mahovan	—	'n <i>skrapertou</i>
8. ntambo ka lo manzi	—	'n <i>watertou</i> (water hose)
9. ntambo ka lo smok	—	'n <i>drukflugtou</i> (compressed air hose)
10. yeka	jê-ka	iets te <i>los</i> , te <i>laat</i>
11. tshova	tsjô-wa	iets <i>stoot</i>
12. faka	fa-ka	iets <i>aansit</i> of <i>insit</i> , ook <i>plaas</i>
13. juba	joe-ba	iets <i>sny</i> of <i>afсны</i>
14. lungisa	loeng-ghie-sa	iets <i>herstel</i> of <i>regmaak</i>
15. bulala	boe-la-la	iets <i>breek</i> of <i>beskadig</i>

LES SEWE

Op hierdie stadium van die kursus het jy ongetwyfeld meer selfvertroue ontwikkel om Fanakalo te gebruik. Dit sal gevolglik vir jou heelwat makliker wees om die nuwe leerstof te leer en saam met dit wat jy alreeds geleer het, te gebruik.

A.

'n hamer	hamel	ha-mêl
'n saag	saga	sa-ga
'n koekepan	ngolovan	nghô-lô-wan
'n laspyp	spayipan	spaai-pan

('n kort metaalpypie wat gebruik word om water- en druklugtoue te las).

LET WEL! Daar is ook dun koperpype van verskillende lengtes wat gebruik word om ou gate, sokke, (Engels: 'sockets'), op die werkfront met water skoon te was. Dit word verder ook gebruik om met water en druklug, gate wat pas geboor is skoon te maak. Hierdie koperpyp staan bekend as:

'n blaaspyp (Engels: 'blow-pipe') **spayipan** spaai-pan.

LET WEL! Beide 'laspyp' en 'blaaspyp' word in Fanakalo 'spayipan' genoem. Die betekenis van 'spayipan' sal slegs duidelik word in die verband waarin dit in 'n sin gebruik word; byvoorbeeld:

1. Bamba lo *spayipan*, lungisa lo ntambo ka lo smok.
In bogenoemde sin verwys 'spayipan' sonder twyfel na *laspyp* en die sin lui dus soos volg:
Bamba lo *spayipan*, lungisa lo ntambo ka lo smok.
Vat die *laspyp*, herstel die druklugtou.
2. Bamba lo *spayipan*, sula lo holo.
In hierdie sin word natuurlik na 'n *blaaspyp* verwys en lui die sin soos volg:
Bamba lo *spayipan*, sula lo holo.
Vat die *blaaspyp*, maak skoon die gat.

STOP

'n wigkoevoet (pinch bar) **mgxala** mghxa-la

LET WEL! Die 'ghx'-klank in Fanakalo is een van die moeilikste klanke om uit te spreek. Vir diegene wat perde of donkies ken sal die klank egter nie vreemd wees nie want as hulle pas te stadig is, spoor ons hulle gou-gou met dié klank aan. Luister:
Klink dit bekend?

As die klank egter vreemd is, mag die volgende wenke jou help om dit korrek uit te spreek:

1. Plaas die punt van die tong teen die sytande met die boonste en onderste tande effens van mekaar.
2. Trek die tong met 'n vinnige beweging van bogenoemde posisie terug en lê klem op die 'gh'-klank.

Probeer weer: mgxala mgxala mgxala.

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Tel op die hamer.
2. Stoot hierdie koekepan.
3. Gee my die saag.
4. Los daardie graaf.
5. Verwyder hierdie wigkoevoet.
6. Sny die watertou hier af. Sit 'n laspyp in.
7. Waar's die laspyp?
8. Julle almal, trek daardie koekepan!
9. Maak skoon hierdie graaf.
10. Wat doen jy? Gee my die saag.
11. Plaas die wigkoevoet daar.
12. Vat die blaaspyp. Maak skoon daardie gat.

B.

iets te <i>bring</i>	fikisa	fie-kie-sa
om te <i>wag</i> vir iemand of om iemand te <i>ontmoet</i>	linda	lien-da
iets te <i>wil</i> doen of iets te <i>wil hê</i>	funa	foe-na

Let op die gebruik van ‚wil’ en ‚wil hê’ in die volgende sinne:

1. Ons *wil* die gereedskap *hê*.
Tina *funa* lo mpahla.
2. Die drywer *wil* ’n hamer *hê*.
Lo driva *yena funa* lo hamel.
3. Die voorman *wil* loop.
Lo foloman *yena funa* hamba.
4. Wat *wil* jy *hê*?
Ini wena *funa?*
5. Hy *wil hê* ons moet loop.
Yena *funa* tina — hamba.

LET WEL! (i) ‚Yena’ kom as ’n byvoeging onmiddellik na naamwoorde soos *drywer, voorman, skofbaas, voorjong, spanbaas, myner, meneer*, ens.
(ii) ‚moet’ het in bogenoemde voorbeeld geen funksie in Fanakalo nie en word gevolglik verontagsaam.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hy wil die gereedskap hê.
2. Hulle wil ons by die stoor hê.
3. Die skofbaas wil hê jy moet die kragwindas dryf.
4. Ek wil hê hy moet die myner roep.
5. Sy wil ’n laspyp hê.
6. Goeiemôre, man! Wat wil jy hê?
7. Die senior amptenaar wil ons by die kantoor hê.
8. Ek wil julle almal by die kampong hê.
9. Die laaijong wil ’n graaf hê.
10. Ons wil na die afbouplek gaan.

C.

om te <i>werk</i>	sebenza	se-bên-za
iets te <i>leen</i>	boleka	bô-lê-ka
iets te <i>buig</i>	benda	bên-da

STOP

D.

Jy sal ongetwyfeld wil weet *hoekom* of *waarom* sekere dinge gedoen word; byvoorbeeld:

1. *Hoekom* loop jy?
Ini ndaba wena hamba? (ie-nie nda-ba)
2. *Waarom* mors hy die water?
Ini ndaba yena mosha lo manzi?
3. *Hoekom* stoot jy die koekepan?
Ini ndaba wena tshova lo ngolovan?
4. *Waarom* staan ek?
Ini ndaba mina ima?

Let op die verandering in die woordorde.

STOP

LES AGT

A.

In Les 1 het jy die betekenis van ,met' en ,saam met' geleer; byvoorbeeld:

Ek	gesels	met	hom.		
Mina	kuluma	na	yena.		
Gaan	saam met	hom	na	die	kampong.
Hamba	na	yena	lapa	ka lo	nkompon.

Die woord ,met' het egter ook 'n ander betekenis in Fanakalo. Let noukeurig op daarna in die volgende sinne:

1. Hy	werk	met	'n	graaf.
Yena	sebenza	ka	lo	foshol.
2. Sy	werk	met	daardie	gereedskap.
Yena	sebenza	ka	lo	mpahla.
3. Ek	werk	met	hierdie	saag.
Mina	sebenza	ka	lo	saga.
4. Jy	werk	met	die	hamer.
Wena	sebenza	ka	lo	hamel.
5. Hulle	werk	met	die	draad.
Yena	sebenza	ka	lo	waya.

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Die skofbaas loop saam met die bestuurder.
2. Hy slaan die spyker met 'n hamer.
3. Hulle almal gaan saam met ons.
4. Maak die druklugtou met 'n draad reg.
5. Lig op daardie spoor met hierdie wigkoevoet.
6. Gaan saam met die voorman.
7. Sny die tou met 'n saag af.
8. Wat doen hy met die blaaspyp?
9. Kom saam met my. Ek loop.
10. Lig op die pyp met 'n wigkoevoet.

LET WEL! In plaas van te sê ,Hy werk met die gereedskap', kan ons ook sê:

1. Ek	gebruik	die	hamer.
Mina	sebenzisa	lo	hamel. (se-bên-zie-sa)
2. Hy	gebruik	die	gereedskap.
Yena	sebenzisa	lo	mpahla.
3. Hulle	gebruik	die	koekepan.
Yena	sebenzisa	lo	ngolovan.
4. Jy	gebruik	'n	saag.
Wena	sebenzisa	lo	saga.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Gebruik daardie draad. Maak reg die watertou.
2. Laai die klip met 'n graaf.
3. Ons gebruik die saag.
4. Hy werk met hierdie wigkoevoet.
5. Maak skoon die gat. Gebruik 'n blaaspyp.
6. Die drywer gebruik die hamer.
7. Lig op daardie spoorstaaf. Gebruik 'n wigkoevoet.
8. Sê vir my waar die gereedskap is.
9. Breek daardie klip met 'n hamer.
10. Gebruik 'n pik hier.

B.

Die woorde ‚gister‘, ‚vandag‘ en ‚môre‘ word dikwels gebruik.

gister	izolo	ie-zô-lô
vandag	namhla	nam-sjla
môre	kusasa	koe-sa-sa

Met hierdie drie woorde word dan ook die drie hoofbegrippe van tyd aangedui, naamlik:

gister	—	die verlede tydsvorm
vandag	—	die teenwoordige tydsvorm
môre	—	die toekomstige tydsvorm

Dit is belangrik dat jy die reëls in Fanakalo wat op bogenoemde drie tydsvorme betrekking het, goed ken. Jy sal dit nie moeilik vind nie want jy gebruik reeds sedert die aanvang van die kursus die teenwoordige tydsvorm; byvoorbeeld:

Hy	<i>laai</i>	die	materiaal.
Yena	<i>layisha</i>	lo	mpahla.

In hierdie les sal jy net die reël wat op die verlede tydsvorm betrekking het, leer. *Kyk en luister* na die volgende sinne en let noukeurig op die toepassing van die reël.

Teenwoordige tydsvorm:

Hy	kom.	OF	Hy	kom	vandag.
Yena	fika.		Yena	fika	namhla.

Verlede tydsvorm:

Hy	het	gekom.	OF	Hy	het	gister	gekrom.
Yena	—	fikile.		Yena	—	fikile	izolo.
				-ile	: ie-le		

- LET WEL! (i) Die laaste ‚a‘ in die werkwoord in die teenwoordige tydsvorm word vervang met ‚-ile‘ in die verlede tydsvorm.
- (ii) In die verlede tydsvorm het die woordjie ‚het‘ geen funksie in Fanakalo nie en word gevolglik verontagsaam.
- (iii) Die woordorde verskil sodra ‚gister‘ bygevoeg word.

Hier volg nog ’n paar voorbeelde:

faka	tshaya	bamba
fakile	tshayile	bambile

STOP

Oefening 3

(a) *Gee die verlede tydsvorm van die volgende woorde:*

fika	tula	pakama	hamba	hlala
dontsa	bopa	nika	pakamisa	ima
baleka	faka	vula	vala	biza
fasa	mosha	yeka	driva	layisha
tshaya	bamba	tshela	sula	siza

(b) *Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:*

1. Ons het die spoorstaaf gister ingesit.
2. Die timmerjong het daardie stok gister afgesny.
3. Hulle het die waterpyp herstel.
4. Ek het die saag gebreek.
5. Hy het die druklugtou gebring.
6. Sy het vir die man gewag.
7. Jy het gister gewerk.
8. Ons het ’n spoorstaaf geleen.
9. Ek het die spyker gebuig.
10. Ek het die blaaspyp by die stoor gelaat.

LES NEGE

A.

iets te <i>vul</i> of <i>vol</i> maak	gcwalisa	ghwa-lie-sa
iets iewers heen te <i>neem</i>	hambisa	ham-bie-sa
iets <i>omruil</i> of <i>vervang</i>	tshintsha	tsjient-sja
iets te <i>stop</i> of laat <i>stilstaan</i>	imisa	ie-mie-sa
iets <i>losmaak</i>	loosa	loe-sa
iets te <i>gaan haal</i>	landa	lan-da

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Maak los die moer.
2. Neem die kragwindas na die afbouplek.
3. Gaan haal die wigkoevoet by die stoor.
4. Vervang daardie bout.
5. Stop die skrapper hier.
6. Maak los hierdie tou.
7. Vul die koekepan.
8. Ruil om daardie ventilasiepyp.
9. Neem die watertou na die spanbaas.
10. Vervang daardie pakkingstuk.

B.

Die Toekomstige Tydsvorm

Teenwoordige tydsvorm: Hy *vervang* die pyp.
Yena *tshintsha* lo payip.

Toekomstige tydsvorm: Hy *sal* die pyp *vervang*.
Yena *azi* tshintsha *lo* payip.
azi : a-zie.

Teenwoordige tydsvorm:

Ons neem die kragwindas na die afbouplek vandag.
Tina hambisa lo winji lapa ka lo sayid namhla.

Toekomstige tydsvorm:

Ons *sal* die kragwindas na die afbouplek neem vandag.
Tina *azi* hambisa lo winji lapa ka lo sayid namhla.

Sal jy die pyp môre buig?

Wena *azi* benda lo payip kusasa?

LET WEL! (i) Om die teenwoordige tydsvorm na die toekomstige tydsvorm te verander, word, „azi” net voor die werkwoord geplaas.

(ii) Let op die verskil in die woordorde.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hulle sal die kragwindas môre bring.
2. Ek sal met hom praat.
3. Die tsjiesajong sal kom.
4. Ons sal die koekepan vol maak.
5. Die laaijong sal na die voorjong hardloop.
6. Ek maak die stoor vandag toe.
7. Jy het die water gister gemors.
8. Hy sal die spoorstaaf môre buig.
9. Die timmerjong het die saag gebring.
10. Sal jy môre na die kampong gaan?

C.

Aangesien jy nou reeds die tydsvorme wat betrekking het op *gister, vandag en môre* geleer het, kan jy nou ook die name van die dae van die week leer.

Sondag	Sonta	Sôn-ta
Maandag	Mvulo	Mwoe-lo
Dinsdag	Sibine	Sie-bie-nie
Woensdag	Sitatu	Sie-ta-toe
Donderdag	Sine	Sie-ne
Vrydag	Sihlanu	Sie-sjla-noe
Saterdag	Mqibelo	Mqie-bê-lo

LET WEL! Die ,qi'-klank is soms moeilik om uit te spreek. Die volgende wenke mag jou help om dit te bemeester:

- (i) Maak die mond toe met die boonste en onderste tande effe van mekaar.
- (ii) Plaas die punt van die tong teen die verhemelte en terwyl die ,m'-klank voortgebring word, word die tong vinnig van die verhemelte weggeruk. Luister:

Let op die gebruik van ,ka lo' in die volgende voorbeelde:

Ek	sal	Maandag	met	hom		praat.
Mina	azi	kuluma	na	yena	ka lo	Mvulo.
Ruil		hierdie	spoorstaaf		Saterdag	om.
Tshintsha		lo	sporo	ka lo	Mqibelo.	
Het	jy	Woensdag		gewerk?		
—	Wena	sebenzile	ka lo	Sitatu?		

Dit beteken eintlik ,op'; byvoorbeeld:

Werk	(op)	Woensdag.
Sebenza	ka lo	Sitatu.
Kom	(op)	Saterdag.
Fika	ka lo	Mqibelo.

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Vervang hierdie klep Maandag.
2. Bly by die kampong Sondag.
3. Ek sal daardie kantoor Dinsdag skoonmaak.
4. Hulle het die drukklugpyp Saterdag opgelig.
5. Diespanbaas wil die blaaspyp Donderdag hê.
6. Het hy die paal Vrydag ingesit?
7. Bring die watertou Maandag.
8. Die masjienjong sal daardie gat Maandag boor.
9. Die drywer sal hierdie oogbout Dinsdag verwyder.
10. Jy het die water Maandag gemors.

WOORDELYS VIR HERSIENING

Lesse 7 tot 9

LES 7

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. hamel	ha-mêl	'n <i>hamer</i>
2. saga	sa-ga	'n <i>saag</i>
3. ngolovan	nghô-lô-wan	'n <i>koekapan</i>
4. spayipan	spaa-i-pan	'n <i>laspyp</i> of 'n <i>blaaspyp</i>
5. mgxala	m-ghxa-la	'n <i>wigkoevoet</i> (pinch bar)
6. funa	foe-na	iets te <i>wil doen</i> of iets te <i>wil hé</i>
7. fikisa	fie-kie-sa	iets te <i>bring</i>
8. linda	lien-da	om vir iemand te <i>wag</i> of iemand te <i>ontmoet</i>
9. sebenza	se-bên-za	om te <i>werk</i>
10. boleka	bô-lê-ka	iets te <i>leen</i>
11. benda	bên-da	iets te <i>buig</i>
12. ini ndaba?	ie-nie-nda-ba	<i>hoekom?</i> of <i>waarom?</i>

LES 8

1. ka	ka	met (hy werk <i>met</i> die graaf)
2. sebenzisa	se-bên-zie-sa	iets te <i>gebruik</i>
3. izolo	ie-zô-lô	<i>gister</i>
4. namhla	nam-sjla	<i>vandag</i>
5. kusasa	koe-sa-sa	<i>môre</i>

LES 9

1. gcwalisa	ghwa-lie-sa	iets te <i>vul</i> of iets <i>vol maak</i>
2. hambisa	ham-bie-sa	iets iewers heen te <i>neem</i>
3. tshintsha	tsjient-sja	iets <i>omruil</i> of <i>vervang</i>
4. imisa	ie-mie-sa	iets te <i>stop</i> of te laat <i>stilstaan</i>
5. loosa	loe-sa	iets <i>losmaak</i>
6. landa	lan-da	iets te gaan <i>haal</i>
7. azi	a-zie	<i>sal</i>
8. Sonta	Sôn-ta	<i>Sondag</i>
9. Mvulo	Mwoe-lo	<i>Maandag</i>
10. Sibine	Sie-bie-nie	<i>Dinsdag</i>
11. Sitatu	Sie-ta-toe	<i>Woensdag</i>
12. Sine	Sie-ne	<i>Donderdag</i>
13. Sihlanu	Sie-sjla-noe	<i>Vrydag</i>
14. Mqibelo	Mqie-bê-lo	<i>Saterdag</i>

LES TIEN

Jy het tot dusver heelwat oefening gehad om bevele in Fanakalo te gee—om aan persone te sê wat om te doen. Jy sal egter ook dikwels aan persone moet sê *wat om nie te doen nie*; met ander woorde, jy sal van die negatiewe spraakvorm gebruik maak.

A.

moet nie, moenie, het nie		ayikona	aai-kô-na			
sal nie		ayikona azi	—			
wil nie		ayikona funa	—			
1. <i>Moet nie</i>	daar	↔	staan	nie.		
<i>Ayikona</i>	ima	↔	lapa.	—		
2. <i>Moenie</i>	die	materiaal	mors	nie.		
<i>Ayikona</i>	mosha	lo mpahla.				
3. Die	masjienjong		<i>het nie</i>	gister	gewerk nie.	
Lo	mshin-boy	yena	<i>ayikona</i>	sebenzile	izolo.	
4. Die voorman		<i>het</i>	my	<i>nie</i>	gewys	nie.
Lo foloman		yena <i>ayikona</i>	↔	kombile	mina.	
5. Die	timmerjong		<i>sal nie</i>	môre	kom nie.	
Lo	timba-boy	yena	<i>ayikona azi</i>	fika	kusasa.	
6. Ek	<i>sal nie</i>	loop	nie.			
Mina	<i>ayikona azi</i>	hamba.	—			
7. Hy	<i>wil nie</i>	staan	nie.			
Yena	<i>ayikona funa</i>	ima.	—			
8. Hulle	<i>wil nie</i>	hardloop	nie.			
Yena	<i>ayikona funa</i>	baleka.	—			

LET WEL! (i) Die tweede 'nie' in Afrikaans het in Fanakalo geen funksie nie en word gevolglik verontagsaam.

(ii) In die toekomstige tydsvorm van die negatiewe spraakvorm volg 'azi' onmiddellik na 'ayikona'.

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Moenie die water mors vandag nie.	6. Hoekom het hulle nie die spoor opgelig nie?
2. Moenie kom Vrydag nie.	7. Moenie die laaijong roep nie.
3. Ek wil nie die watertou hê nie.	8. Die voorjong het nie die klip gebreek nie.
4. Hulle het nie gister gekom nie.	9. Moenie gesels nie. Werk!
5. Waarom maak jy nie die klep toe nie?	10. Stil! Ek het nie met jou gepraat nie.

B.

'n skoen	skatula	ska-toe-la
'n knieskerm	dolo	dô-lô
'n baadjie	bantsh	bant-sj
'n handskoen	sandhla	sand-sjla
'n lamp	lamp	lamp

STOP

Oefening 2

Sé in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Verwyder die handskoen. Tel op die skoën.
2. Waar's die baadjie? Ek het dit hier gelaat.
3. Tel op daardie knieskerm.
4. Gaan haal die lamp by die stoor.
5. Verwyder daardie baadjie by die kragwindas.

C.

1. *Wie se* skoën is dié?
Kabani lo skatula? — — (ka-ba-nie)
2. *Wie s'n* is dié?
Kabani — lo?
3. *Wie s'n* is hierdie?
Kabani — lo?
4. *Wie se* saag is dié?
Kabani lo saga? — —
5. *Wie se* gereedskap is daardie?
Kabani lo mpahla? — —

LET WEL! (i) In bogenoemde voorbeelde het 'is' geen funksie in Fanakalo nie en word dus verontagsaam.

(ii) 'Lo' (lò) kom onmiddellik voor die naamwoord.

STOP

Oefening 3

Sé in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wie se lamp is dié?
2. Wie se baadjie is hierdie?
3. Wie se knieskerm is daardie?
4. Wie se handskoen is hierdie?
5. Wie se graaf is daardie?
6. Wie se skoën is dié?
7. Wie se kantoor is hierdie?
8. Wie se wigkoevoet is daardie?

Laat ons aanneem dat elke voorwerp aan *iemand* behoort; met ander woorde, dit is *myne, joue, of joune, syne, hare, ons s'n, hulle s'n*, die *myner s'n*, die *skofbaas s'n*, ens., ens.

1. Dit is <i>myne</i>
of Dis <i>myne</i>
Yena lo <i>ka mina</i>	Dit is (my graaf).
Yena lo (foshol ka mina).
2. Dit is <i>syne</i>
Yena lo <i>ka yena</i>	Dit is (sy kantoor).
Yena lo (ofis ka yena).
3. Dis <i>joue</i>
Yena lo <i>ka wena</i>	Dis (jou baadjie).
Yena lo (bantsh ka wena).
4. Dit is (ons koekepan).
Yena lo (ngolovan ka tina)	Dis (<i>ons s'n</i>).
Yena lo (<i>ka tina</i>).
5. Dis (hulle stoor).
Yena lo (stolo ka yena)	Dit is (<i>hulle s'n</i>).
Yena lo (<i>ka yena</i>).
6. Dit is (haar baadjie)
Yena lo (bantsh ka yena)	Dit is <i>hare</i> .
Yena lo <i>ka yena</i> .
7. Dis die (skofbaas se kantoor).
Yena lo (ofis ka lo tshif-bas).	
8. Dit is die (myner se knieskerm).
Yena lo (dolo ka lo bas).	

STOP

LES ELF

A.

Jy sal dikwels wil weet *wanneer* iets gedoen was of *wanneer* dit gedoen sal word.

wanneer? **upi skat?** oe-pie skat

,Upi' is natuurlik nie onbekend nie want jy het al in Les 2 daarmee vertrouwd geraak; byvoorbeeld:

Waar's die gereedskap?
Upi lo mpahla?

of

Waarheen hardloop jy?
Upi wena baleka?

In die volgende tipe sin word ,upi' saam met ,skat' gebruik om die begrip ,wanneer?' uit te druk; byvoorbeeld:

1. *Wanneer* het jy daardie paal ingesit?
Upi skat — wena fakile lo stik?
2. *Wanneer* sal jy daardie spoorstaaf vervang?
Upi skat wena azi tshintsha lo sporo?

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wanneer het ek na die stoor gegaan?
2. Wanneer sal hulle kom?
3. Wanneer het die voorman die kragwindas ingesit?
4. Wanneer sal die skofbaas met ons praat?
5. Wanneer het hy my gewys?
6. Waar's die pik?
7. Waar werk jy?
8. Wanneer het sy die deur toegemaak?
9. Waar's die laaijong?
10. Wanneer sal jy die spanbaas roep?

B.

om iemand of iets te *ken* **azi** a-zie

In Les 9 het jy geleer dat ,azi' ,sal' beteken; byvoorbeeld:

Hulle *sal* Maandag werk.
Yena *azi* sebenza ka lo Mvulo.

Ek *sal* die materiaal laai.
Mina *azi* layisha lo mpahla.

LET WEL! Die betekenis van ,azi' sal slegs duidelik word in die verband waarin dit in 'n sin gebruik word; byvoorbeeld:

Ek *sal* die pomp vandag verwyder.
Mina *azi* kipa lo mpompi namhla.

Ek *ken* daardie man.
Mina *azi* lo ndoda.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Ons sal die koekepan vul.
2. Ken jy daardie Blanke?
3. Hulle sal die skrapertou bring.
4. Hy ken my.
5. Ek ken hierdie kampong.
6. Jy sal Vrydag werk.
7. Wie's hy? Ken jy hom?
8. Die timmerjong sal die paal saag.
9. Ek ken daardie druklugtou. Ek het dit gebring.
10. Sal jy die spyker optel?

C.

Hoeveel lesse het jy voltooi? Hierdie is Les nr. 11 en in Fanakalo beteken:

hoeveel? **mangaki** man-gha-kie

Hoeveel koekepanne het jy vandag gevul?
Mangaki lo ngolovan wena gwalisile namhla?

Hoeveel laspype sal hy môre bring?
Mangaki lo spayipan yena azi fikisa kusasa?

Hoeveel skoene is hier?
Mangaki lo skatula yena kona lapa?

LET WEL! Soos jy van bogenoemde voorbeelde kan aflei, geniet die *meervoud* nou vir die eerste maal ons aandag. In Fanakalo is die algemene gebruik om, waar toepaslik, die voorvoegsel 'ma-' by 'n naamwoord te voeg om sy meervoud aan te dui; by-voorbeeld:

Enkelvoud

graaf – foshol
spyker – spikil
knieškerm – dolo
draad – waya

maar

laaijong – malayisha

Meervoud

grawe – mafoshol
spykers – maspikil
knieškerms – madolo
drade – mawaya

laaijongens – malayisha

Die meervoudsvorm het dus geen vaste reel in Fanakalo nie. Jy moet jou egter nie hieroor bekommer nie want soos jy meer vertrou raak met die gebruik van Fanakalo, sal jy beter in staat wees om die toepaslike meervoudsvorm aan te wend.

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hoeveel grawe is hier?
2. Hoeveel drade het jy gister gesny?
3. Wanneer het hy 'n kragwindas gedryf?
4. Ken jy die senior amptenaar?
5. Hoeveel handskoene is daar?
6. Hoekom het jy nie Saterdag gekom nie?
7. Ek sal sy baadjie neem.
8. Wie se lamp is dié?
9. Hoeveel pakkingstukke het jy gebring?
10. Hy sal nie die kragwindas oopmaak nie.

D.

Telwoorde

In Fanakalo word telwoorde feitlik dieselfde as in Engels uitgespreek. Daar is net 'n geringe verskil in die spelvorm; byvoorbeeld:

sestien vier-en-twintig eenhonderd
 sikstin twenti-fo wan handred

Geen of niks aziko a-zie-ko

Daar is *geen* pikke by die stoor nie.
 — — *Aziko* lo mapiki lapa ka lo stolo —.

Daar is *niks* water by die afbouplek nie.
 — — *Aziko* lo manzi lapa ka lo sayid —.

Hier is *geen* koekepanne nie.
 — — *Aziko* lo ngolovan lapa.

LET WEL! 'Daar', 'is' en 'nie' in bogenoemde voorbeelde het geen funksie in Fanakalo nie en word dus verontagsaam.

STOP

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hier is geen gereedskap nie.
2. Hoeveel bouite het jy beskadig?
3. Daar is niks water by die stoor nie.
4. Wanneer het jy met hom gepraat?
5. Hier is geen lug (of ventilasie) nie.
6. Wie het my hamer gevat?
7. Die tsjiesajong sal nie vandag kom nie.
8. Wie se handskoen is dié?
9. Moenie die watertou beskadig nie.
10. Daar is niks spoorstawe by die stoor nie.

Toets 1

PUNTE

1	2	3	4	5

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wanneer?
2. om iemand of iets te ken.
3. Hoeveel?
4. *geen* of *niks*.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wat is die grootte van daardie laai?
2. Gou, maak jou die skroepout!
3. Hier is niks water nie. Begin werk.
4. Wat is die lengte van hierdie tou?
5. Ek wil gas.
6. Vind die moer. Gee dit vir my.
7. Het jy 'n graaf gekry? Begin hier werk.
8. Wat is die digtheid van daardie steen?
9. Het jy die watertou gevind?
10. Daar is water niks.

LES TWAALF

A.

In Les 3 het jy met ,ubani' kennis gemaak; byvoorbeeld:

Wie is	hy?	Wie's	julle?
Ubani	yena?	Ubani	wena?

In hierdie les gaan ons hom weer gebruik om aan te dui *wie* iets doen, *wie* iets gedoen het en *wie* iets sal doen; byvoorbeeld:

1. *Wie* praat?
Ubani yena kuluma?
2. *Wie* sal my baadjie vat?
Ubani yena azi bamba lo bantsh ka mina?
3. *Wie* het Dinsdag gewerk?
Ubani yena sebenzile ka lo Sibine?

LET OP na die byvoeging van ,yena' onmiddellik na ,ubani'.

STOP

Oefening 1

Sé in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wie bly hier?	6. Wie sal die ventilasiepyp vasmaak?
2. Wie het opgestaan?	7. Wie het die kragwindas gedryf?
3. Wie sal Vrydag werk?	8. Wie roep my?
4. Wie buig die spoorstaaf?	9. Wie is hy?
5. Wie het die oogbout omgeruil?	10. Wie se baadjie is dié?

B.

om iets <i>gou</i> te doen	tshetsha	tsjêt-sja
<i>stof</i> (ook <i>rook</i> en <i>gas</i>)	tuli	toe-lie
om te <i>begin</i>	qala	qâ-la

LET WEL! Die ,q'-klank in ,qala' is dieselfde as die ,q' in ,Mqibelo' (Saterdag).

STOP

grootte	sayiz	saaiz
lengte, diepte, hoogte	situba	sie-toe-ba
om iets te <i>ontvang</i> , te <i>kry</i> , te <i>vind</i>	tola	tô-la
iets te <i>ruik</i> of iets wat <i>ruik</i>	nuka	njoe-ka

LET WEL! Wat *grootte*, *diepte*, *lengte* en *hoogte* aanbetref, word die mate feitlik dieselfde as in Engels uitgespreek. Daar is 'n geringe verskil in die spelvorm; byvoorbeeld:

4 duim	6 voet
4 intsh (ientsj)	6 fit (fiet)

STOP

Oefening 2

Sé in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Wat is die grootte van daardie laspyp?	6. Vind die moer. Gee dit vir my.
2. Gou, maak vas die skrapertou!	7. Het jy 'n graaf gekry? Begin hier werk.
3. Hier is niks rook nie. Begin werk.	8. Wat is die diepte van daardie gat?
4. Wat is die lengte van hierdie tou?	9. Het jy die watertou gevind?
5. Ek ruik gas.	10. Daardie water ruik.

WOORDELYS VIR HERSIENING

LESSE 10 TOT 12

LES 10

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. ayikona	aai-kô-na	moenie, <i>het nie</i>
2. ayikona azi	—	<i>sal nie</i>
3. ayikona funa	—	<i>wil nie</i>
4. skatula	ska-toe-la	'n <i>skoen</i>
5. sandhla	sand-sjla	'n <i>handskoen</i>
6. dolo	dô-lô	'n <i>knieskerm</i>
7. bantsh	bant-sj	'n <i>baadjie</i>
8. lamp	lamp	'n <i>lamp</i>
9. kabani?	ka-ba-nie	<i>wie se of wie s'n</i>
10. ka	—	<i>myne</i>
11. ka yena	—	<i>syne of hare of hulle s'n</i>
12. ka wena	—	<i>joue, jouné of julle s'n</i>
13. ka tina	—	<i>ons s'n</i>
14. ka lo tshifbas	—	<i>die skofbaas s'n</i>

LES 11

1. upi skat?	oe-pie skat	Wanneer?
2. azi	a-zie	om iemand of iets te <i>ken</i>
3. mangaki?	man-gha-kie	Hoeveel?
4. aziko	a-zie-ko	geen <i>of</i> niks

LES 12

1. tshetsha	tsjê-t-sja	om iets <i>gou</i> te doen
2. tuli	toe-lie	stof, rook, gas
3. sayiz	saaiz	grootte
4. qala	qâ-la	om te <i>begin</i>
5. situba	sie-toe-ba	lengte, diepte, hoogte
6. nuka	njoe-ka	om te <i>ruik</i> , iets wat <i>ruik</i>
7. tola	tô-la	om iets te <i>ontvang</i> , te <i>kry</i> , te <i>vind</i>
8. steshi	stê-sjie	'n <i>stasie</i>
9. ngozi	nghô-zie	<i>gevaar of gevaarlik</i> (ook 'n <i>besering</i>)
10. pas op	pas op	Pas op!
11. limala	lie-ma-la	om <i>beseer</i> te word
12. ngena	ngê-na	om <i>in</i> te <i>gaan</i> , om <i>in</i> te <i>kom</i>
13. puma	poe-ma	om <i>uit</i> te <i>gaan</i> , om <i>uit</i> te <i>kom</i>

LES DERTIEN

A.

voordat	pambili	pam-bie-lie
maar	kodwa	kôd-wâ
of	noko	nô-kô
as	skat	skat
omdat of want	ndaba	nda-ba
om iemand iets te vra	buza	boe-za

LET WEL! Moenie die volgende met mekaar verwar nie:

,skat'	met	,upi skat'	(Les 11)
,ndaba'	met	,ini ndaba'	(Les 7)
,buza'	met	,biza'	(Les 5)

Let op hulle verskil in die volgende sinne:

1. ,Upi skat' en ,skat' (,wanneer' en ,as')

<i>Wanneer</i>	het	jy	gekóm?
<i>Upi skat</i>	—	wena	fikile?

Sê vir	hom	as	jy	die pik wil hê.
Tshela	yena	skat	wena	funa lo piki.

2. ,Biza' en ,Buza' (,roep' en ,vra')

<i>Roep</i>	my	as	die	skofbaas	kom.
<i>Biza</i>	mina	skat	lo	tshif-bas	yena fika.

<i>Vra</i>	vir	die	voorjong	waar's	die	draad.
<i>Buza</i>	—	lo	bas-boy	upi	lo	waya.

3. ,Ini ndaba' en ,ndaba' (,hoekom' of ,waarom' en ,omdat' of ,want')

<i>Waarom</i>	het	jy	gehardloop?
<i>Ini ndaba</i>	—	wena	balekile?

Hy	wil	'n	graaf	hê	want	hy	wil	werk.
Yena	funa	lo	foshol	—	ndaba	yena	funa	sebenza.

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Roep my as jy gaan.
2. Stop die kragwindas voordat hulle begin werk.
3. Vra vir die myner of hy die blaaspyp ontvang het.
4. Moenie loop nie, maar help my hier.
5. Vervang hierdie ventilasiepypp, want dit mors die lug.
6. Lig op daardie tou voordat jy ingaan.
7. Vra vir die Blanke by die stasie of die spoorstawe daar is.
8. Pas op vir die gevaar, want jy sal beseer word.
9. Hoekom het jy hom nie geroep nie?
10. Sit gou jou handskoene aan. Trek hierdie draad.

B.

nee ayi aai

Nee, ek sal nie die blaaspyp breek nie.

Ayi, mina ayikona azi bulala lo spayipan.

Nee, hy's nie beseer nie.

Ayi, yena ayikona limalile.

In hierdie les word 'kanjani' – ,hoe gaan dit met' (Les 3) weer gebruik maar in 'n ander betekenis. Let op die verskil in die volgende sinne:

(*Hoe gaan dit met*) jou?

(*Kanjani*) wena?

Hoe het jy hierdie tou vasgemaak?

Kanjani wena fasile lo ntambo?

LET WEL! Die betekenis van 'kanjani' sal slegs duidelik word in die verband waarin dit in 'n sin gebruik word.

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Nee, ek ken hom nie.
2. Hier is niks water nie.
3. Dag, meneer! Hoe gaan dit met jou?
4. Hoe maak jy hierdie tou vas?
5. Nee, hy het nie gister gewerk nie.
6. Hoe het hy die wigkoevoet gebreek?
7. Hoeveel grawe is by die stoor?
8. Nee, ek sal nie met hom praat nie.
9. Hoe het jy hierdie watertou gekry?
10. Hier is geen spykers nie.

C.

'n *kas*

ondergrond

om iets te *verhoed*

om iets te *sluit* (ook 'n *slot*,

'n *sleutel*)

'n persoon se *naam*

'n *wagplek*

om *siek* te wees

bokis

mgodin

vimbela

kiya

gama

weyitin pleyis

gula

bô-kies

mghô-dien

wim-bê-la

kie-jâ

ghâ-mâ

weitin-pleis

ghoe-la

STOP

Oefening 3

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Nee, ons het nie ondergrond gegaan nie.
2. Hoe is hy beseer?
3. Laat die bout by die kas.
4. Die spanbaas is ondergrond.
5. Die handskoene sal 'n besering verhoed.
6. Vat die slot. Sluit die deur. Gee my die sleutel.
7. Wat is jou naam?
8. Ontmoet my by die wagplek.
9. Daardie man is siek. Verwyder hom daar.
10. Ek is gesond. Hoe gaan dit met jou?

D.

oud
nuut
kort

lank of lang

op, bo-op (ook *bokant*)

onder (ook *onderkant*)

buite of buitekant

binne of binne-in (ook binnekant)

madala
nyu wan
mfitshan
langwan
pezulu
pantshi
pandhle
pakati

má-dá-lá
nieu-wan
mfiet-sjân
lang-wan
pê-zoe-loe
paant-sie
paand-sjê
pa-ka-tie

STOP

Oefening 4

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Verwyder die pakkingstuk, want dit is oud.
2. Die spyker is kort maar die blaaspyp is lank.
3. Waar's die nuwe ventilasiepyp?
4. Laat die sleutel bo-op die kas.
5. Maak die waterpyp onder die druklugpyp vas.
6. Die spanbaas is in die afbouplek.
7. Gou, roep daardie man buitekant die kantoor!
8. Plaas hierdie spoorstawe in die stoor.
9. Los die hamer. Vind die moer.
10. Ek sal Saterdag begin werk.

LES VEERTIEN

Hierdie is die laaste les van die kursus.

A.

klein	pikinin	pie-kie-nien
groot	makulu	mā-koe-loe
reguit	streiyit	streit
gebuig, <i>gebuigde</i> of <i>krom</i>	bendikile	ben-die-kie-le
warm (ook iets wat <i>brand</i>)	tshisa	tsjie-sa
<i>koud</i> of <i>koel</i>	makaza	mā-ka-za

STOP

Oefening 1

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Hierdie bout is klein.
2. Waar het jy die groot paal gekry?
3. Die spoorstaaf is reguit maar die pyp is gebuig.
4. Die lug is warm. Verwyder die manne.
5. Dit is koud by die stasie. Gee my my baadjie.
6. Stop die kragwindas. Dit brand.
7. Breek daardie groot klip met die hamer.
8. Hierdie afbouplek is koel. Begin werk.
9. Het jy die spoorstaaf gebuig?
10. Dis koud hier. Ek sal nie my baadjie verwyder nie.

B.

naby (ook <i>langs</i>)	duze	doe-zeh
agter	muva	moe-wa
voor	pambili	pam-bie-lie

LET WEL! Moenie 'pambili' met dieselfde woord wat jy in die vorige les geleer het, verwar nie. Die betekenis van 'pambili' sal slegs duidelik word in die verband waarin dit in 'n sin gebruik word; byvoorbeeld:

Sit aan	jou handskoene	<i>voordat</i>	jy	beseer word	
Faka	lo sandhla ka wena	<i>pambili</i>	wena	limala.	
Die	timmerjong	staan	voor	die	deur.
Lo	timba-boy yena	ima	<i>pambili</i>	ka	lo sivalo.

STOP

Oefening 2

Sê in Fanakalo, luister, en herhaal:

1. Daardie klip is naby die spoor.
2. Maak die klep daar agter toe.
3. Plaas die hamer voor die pomp.
4. Jou graaf is langs die kragwindas.
5. Maak skoon die saag voordat jy dit na die stoor neem.
6. Die myner sal voor Woensdag kom.
7. Herstel daardie watertou voor Saterdag.
8. Verwyder die spyker binne-in jou skoен voordat jy begin werk.
9. Hoe maak jy hierdie deur oop?
10. Maak die waterpyp onder die drukklugpyp vas.

WOORDELYS VIR HERSIENING

Lesse 13 tot 14

LES 13

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. pambili	pam-bie-lie	voordat, voor
2. kodwa	kôd-wa	maar
3. noko	nô-kô	of
4. skat	skat	as
5. ndaba	nda-ba	<i>omdat</i> of <i>want</i>
6. buza	boe-za	iemand iets te <i>vra</i>
7. ayi	aai	nee
8. Kanjani?	kan-ja-nie	Hoe?
9. bokis	bô-kies	'n <i>kas</i>
10. langwan	lang-wan	<i>lank</i> of <i>lang</i>
11. pezulu	pê-zoe-loe	op, bo-op, bokant
12. pakati	pâ-kâ-tie	binne, binne-in, binnekant
13. mgodin	mghô-dien	ondergrond
14. madala	mâ-da-la	oud
15. pantsi	paant-sie	onder, onderkant
16. vimbela	wim-bê-la	iets te <i>verhoed</i>
17. mfitshan	mfiet-sjan	kort
18. pandhle	paand-sjle	<i>buite</i> of <i>buitekant</i>
19. kiya	kie-jâ	om iets te <i>sluit</i> (ook 'n <i>sleutel</i> , 'n <i>slot</i>)
20. gama	ghâ-mâ	'n persoon se <i>naam</i>
21. nyu wan	nieu-wan	nuut
22. weyitin pleyis	weitin-pleis	'n <i>wagplek</i>
23. gula	ghoe-la	om <i>siek</i> te wees

LES 14

1. pikinin	pie-kie-nien	klein
2. makulu	ma-koe-loe	groot
3. streyit	streit	reguit
4. bendekile	ben-die-kie-le	<i>gebuig</i> , <i>gebuigde</i> of <i>krom</i>
5. tshisa	tsjie-sa	<i>warm</i> , of iets wat <i>brand</i>
6. makaza	mâ-ka-zâ	<i>koud</i> of <i>koel</i>
7. duze	doe-zeh	naby (ook <i>langs</i>)
8. muva	moe-wa	agter
9. pambili	pam-bie-lie	voor
10. bonga	bông-gha	dank(ie)

**Anglo American Corporation of South Africa, Limited
African Training Unit – Daggafontein**

AANVULLENDE WOORDELYS

Woord	Uitspraak	Betekenis
1. aka	a-ka	bou (om iets te <i>bou</i>)
2. bala	bā-la	tel (1, 2, 3, 4, ens.)
3. beka	bē-ka	neersit
4. bhala	bhā-la	te <i>skryf</i> , te <i>onderteken</i>
5. bhema	bhē-ma	om sigaret of pyp te <i>rook</i>
6. buka	boe-ka	te <i>kyk</i> , te <i>sien</i>
7. buya	boei-ja	te <i>arriveer</i> , <i>terugkeer</i>
8. cima	qie-ma	afskakel ('n lig <i>afskakel</i>)
9. cobela	qô-bē-la	te <i>laai</i> ('n gat met plofstof te <i>laai</i>)
10. dabuka	dā-boe-ka	te <i>bars</i> , te <i>kraak</i>
11. dabula	dā-boe-la	te <i>splits</i>
12. dhlala	dla-la	te <i>speel</i>
13. dhlula	dloe-la	om <i>verby te gaan</i>
14. dibana	die-ba-na	om <i>bymekaar te kom</i>
15. dibanisa	die-ba-nie-sa	om <i>teen te kom</i> , om <i>saam te voeg</i>
16. dresa	drē-sa	om <i>tou te staan</i>
17. fundisa	foen-die-sa	om iemand iets te <i>leer</i>
18. funda	foen-da	om te <i>leer</i> , te <i>lees</i>
19. gqoka	gqô-ka	om <i>aan te trek</i>
20. gxosha	gxô-sha	om iemand te <i>ontslaan</i>
21. hova	hô-wa	om gebreekte rots van die front (face) <i>terug te laai</i>
22. hlala pantsi	sjla-la paantsie	om te <i>sit</i>
23. hlanganisa	sjlang-gha-nie-sa	om <i>bymekaar te maak</i>
24. hluleka	sjloe-lē-ka	om te <i>misluk</i> , te <i>faal</i>
25. idhla	ied-sjla	om te <i>eet</i>
26. ifa	ie-fa	om <i>dood te gaan</i>
27. ilwa	iel-wa	om te <i>baklei</i>
28. iwa	ie-wa	om te <i>val</i>
29. iwisa	ie-wie-sa	om iets te <i>laat val</i>
30. izwa	iez-wa	om te <i>hoor</i>
31. kala	ka-la	om te <i>kla</i>
32. kataza	ka-ta-za	om <i>lastig te wees</i> , om iemand te <i>pla</i>

33. keta	kê-ta	om iemand te <i>keur</i> , te <i>kies</i>
34. kohlwa	ko-sjl-wa	om te <i>vergeet</i>
35. kumbula	koem-boe-la	om te <i>onthou</i>
36. kwela	kwê-la	om te <i>bestyg</i> , op te <i>klim</i>
37. lahla	lâ-sjla	om iets te <i>verloor</i>
38. lala	la-la	om te <i>slaap</i>
39. landela	lan-dê-la	om iemand te <i>volg</i>
40. layita	laai-ta	om iets te <i>verlig</i>
41. limaza	lie-ma-za	om iemand te <i>beseer</i>
42. lova	lô-wa	om <i>leeg te lê</i>
43. mangala	man-gha-la	om iemand te <i>verkla</i> , te <i>rapporteer</i> , te <i>beskuldig</i>
44. mamela	ma-mê-la	om te <i>luister</i>
45. penduka	pen-doe-ka	om <i>om te draai</i>
46. pendula	pen-doe-la	om 'n vraag te <i>beantwoord</i> , om <i>iets om te keer</i>
47. pheka	pê-ka	om voedsel <i>voor te berei</i>
48. pumula	poe-moe-la	om te <i>rus</i> , te <i>verpoos</i>
49. puza	poe-za	om te <i>drink</i>
50. pazama	pâ-za-ma	om 'n <i>fout te maak</i>
51. pefumula	pê-foe-moe-la	om <i>asem te haal</i>
52. qeda	qê-da	om iets te <i>voltooi</i>
53. qinisa	qie-nie-sa	om iets te <i>verhard</i> , te <i>verstewig</i>
54. qonda	qôn-da	om iets te <i>verstaan</i>
55. quma	qoe-ma	om te <i>ontplof</i> , te <i>knal</i>
56. setsha	sêt-sja	om iets te <i>ondersoek</i>
57. suka	soe-ka	om <i>pad te gee</i>
58. tshayisa	tsjai-ie-sa	om persone <i>uiteen te laat gaan</i>
59. tshanela	tsja-nê-la	om te <i>vee</i>
60. tsheka	tsjê-ka	om iets <i>na te gaan</i>
61. tshontsha	tsjônt-sja	om iets te <i>steel</i>
62. tshukumisa	tsjoe-koe-mie-sa	om iets te <i>skud</i>
63. tuka	toe-ka	om te <i>vloek</i>
64. tuma	toe-ma	om iemand te <i>stuur</i>
65. vakasha	wâ-ka-sja	om <i>besoek af te lê</i> , te <i>kuier</i>
66. vuma	woe-ma	om <i>in te willig</i> , <i>saamstem</i>
67. vusa	woe-sa	om iemand <i>wakker te maak</i>
68. baket	bâ-kêt	'n <i>emmer</i>
69. bande	ban-dê	'n <i>gordel</i> (belt)

Woord	Uitspraak	Betekenis
70. bendej	ben-diesh	'n <i>verband</i> (vir 'n besering)
71. beje	bê-jie	'n <i>kenteken</i> , 'n <i>wapen</i>
72. benk	benk	'n <i>bank</i> (van 'n skag)
73. blok	blok	'n <i>houtprop</i>
74. bobojan spanela	bô-bô-jan spa-nê-la	'n <i>skroefsleutel</i>
75. bomvu	bom-woe	rooi
76. blukwe	bloek-we	'n <i>broek</i>
77. busman	boesman	'n <i>meganiese laaigraaf</i>
78. busuku	boe-soe-koe	aand, nag
79. cobela stik	qô-bê-la stiek	'n <i>laaistok</i>
80. dokotel	dô-kô-tel	'n <i>dokter</i>
81. dresi	drê-sie	'n <i>tou mense</i>
82. fastel	fas-tel	'n <i>venster</i>
83. fokis	fô-kies	'n <i>veiligheidstoestel</i>
84. ges	ghês	elektrisiteit
85. hempe	hemp	'n <i>hemp</i>
86. indhlu	iend-sjloe	'n <i>kamer</i>
87. komba-skwere	komba-skwêr	'n <i>gatrigter</i> (hole director)
88. lamp	lamp	'n <i>lamp</i>
89. langa	lang-gha	die <i>son</i> , 'n <i>dag</i>
90. mabili	mâ-bie-lie	'n <i>paar</i> , <i>twee</i>
91. mafuta	mâ-foe-ta	olie, ghries
92. masiza	mâ-sie-za	'n <i>personeelbeampte</i>
93. mankalanyan	man-kâ-lan-jan	'n <i>lokomotief</i>
94. mabalan	mâ-bâ-lan	'n <i>klerk</i>
95. mapolisa	mâ-pô-lie-sa	polisie
96. matshe	maat-sjie	klippe, rotse
97. mehlo	mê-sjlo	'n <i>oog</i> , <i>oë</i>
98. mlenze	mlên-zie	'n <i>been</i> (deel van die liggaam)
99. mlungu ka lo keje	mloeng-ghoe ka lo kej	'n <i>banksman</i> (op 'n mynskag)
100. mpempe	mpem-pe	'n <i>fluitjie</i>
101. mpumlo	mpoem-lô	neus (deel van liggaam)
102. mshin	m-sjien	'n <i>lughamerboor</i> (jackhammer)
103. munwe	moen-wê	'n <i>vinger</i>
104. mtshanelo	mtsja-nê-lo	'n <i>besem</i>
105. ndawu	nda-woe	'n <i>plek</i>

106. ndhlebe	ndlê-be	oor (deel van liggaam)
107. ndhlela	ndlê-la	'n <i>pad, weg</i>
108. ngalo	ngâ-lo	arm (deel van liggaam)
109. nyawu	njâ-wo	voet (deel van liggaam)
110. nstrakta	nstrak-ta	'n <i>instrukteur</i>
111. pisi	pie-sie	'n <i>onderdeel, stuk</i>
112. poket	pô-ket	'n <i>broeksak</i> of <i>hempsak</i>
113. reyiz	reiz	'n <i>styggang</i> (raise)
114. saka	sa-ka	'n <i>sak</i>
115. saka ka lo mpahla	saka ka lo mpa-sjla	'n <i>gereedskapsak</i> (toolbag)
116. sandhla	sand-sjla	hand (deel van liggaam)
117. sifuba	sie-foe-ba	bors (deel van liggaam)
118. sifmehlo	sif-mèsjlo	'n <i>skermbril</i> (safety goggles)
119. sikrufu	sie-kroe-foe	'n <i>skroef</i>
120. silonda	sie-lon-da	'n <i>seer</i>
121. skop	skop	kop (deel van liggaam)
122. skaf	skaf	voedsel
123. skat	skat	tyd
124. spanel	spâ-nel	'n <i>moersleutel</i> (spanner) ✓
125. stof	sie-tof	gebreekte rotse
126. sibedhlel	sie-bed-lêl	'n <i>hospitaal</i>
127. stulo	stoe-lo	'n <i>stoel</i>
128. tafula pezulu	ta-foe-la-pe-zoe-loe	hangwal, dak (hanging-wall)
129. telefon	tê-le-fon	'n <i>telefoon</i>
130. tikit	tie-kiet	'n <i>kaartjie</i>
131. timba	tiem-ba	timmerhout
132. tiye	tie	tee
133. tonel	tô-nel	'n <i>tonnel</i>
134. tshayile	tsjai-ie-le	tyd om werk te staak, einde van die werkskof
135. tshekel	tsjê-kel	'n <i>penskakel</i> (shackle)
136. tsheyin-tong	tshein-tong	'n <i>ketting-tang</i> (chain tong)
137. tshisel	tsjie-sel	'n <i>beitel, kapbeitel</i>
138. wik	whiek	week (dag, week, maand)
139. wil	whiel	'n <i>wiel</i>
140. winzi	whien-zie	'n <i>daalgang</i> (winze)
141. wota-blas	wota-blas	'n <i>drukflugwatersproeier</i> (water blast)

Collection Number: AD1432

Collection Name: The Bureau of Literacy and Literature, 1945-1970

PUBLISHER:

Publisher: Historical Papers Research Archive, University of the Witwatersrand

Location: Johannesburg

©2017

LEGAL NOTICES:

Copyright Notice:

All materials on the Historical Papers website are protected by South African copyright law and may not be reproduced, distributed, transmitted, displayed, or otherwise published in any format, without the prior written permission of the copyright owner.

Disclaimer and Terms of Use:

Provided that you maintain all copyright and other notices contained therein, you may download material (one machine readable copy and one print copy per page) for your personal and/or educational non-commercial use only.

People using these records relating to the archives of the Historical Papers Research Archive, at the University of the Witwatersrand, Johannesburg, are reminded that such records sometimes contain material which is uncorroborated, inaccurate, distorted or untrue. While these digital records are true facsimiles of paper documents and the information contained herein is obtained from sources believed to be accurate and reliable, Historical Papers, University of the Witwatersrand has not independently verified their content. Consequently, the University is not responsible for any errors or omissions and excludes any and all liability for any errors in or omissions from the information on the website or any related information on third party websites accessible from this website.

This document is part of the archive of the South African Institute of Race Relations, held at the Historical Papers Research Archive, University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa.